

चांदोबा

मार्च १९८९

चांदोबातील नवलाई

आयुष्य वाढवणारी झोप

सैबेरियातील सोन्याच्या खाणीत काम करणाऱ्या मजुरांना घनीभूत पाण्यात ९० वर्षांपासून झोपेत असणारा 'लिमोबिडे' नावाचा एक प्राणी आढळला. त्याच्या हृदनाचे वजन त्याच्या एकूण वजनाच्या एक-तृतीयांश इतके असते. सामान्यत: या प्राण्याचे आयुष्य केवळ दहा वर्षांचेच असते, परन्तु या सुदीर्घ निद्रेमुळे त्याचे आयुष्य इतके वाढले! सापडल्या जागेतून काढून त्याला साध्या पाण्यात सोडताच तो सहजपणे झोपेतून जागा झाला!

टॉलस्टॉयचा आवाज

अमेरिकेतील थोर शास्त्रज्ञ थॉमस अल्वा एडिसन याने १९०८ मध्ये लियो टॉलस्टॉय याच्या आवाजातल्या ज्या रेकॉर्डस् तयार करुन ठेवल्या होत्या त्यांचा नुकताच पत्ता लागला आहे! त्या रेकॉर्डस् आता रशियात मागवल्या गेल्या आहेत. रेकॉर्डस् बनवणाऱ्या कंपनीच्या अमेरिकन स्टुडिओचे मॅनेजर वॉल्टर मिलर यांच्या घरी त्या सापडल्या. आजपर्यंत असेच मानले जात होते की, अमेरिकेच्या एडिसन सेंटरमधे १९१४ त जो अग्निप्रलय झाला त्यात या रेकॉर्डसुद्धी भस्मसात् झाल्या!

माणूस आणि हत्ती

इंग्लंडचे रहिवासी मार्क षांड नावाच्या लेखकाने कोणार्कच्या सूर्यमन्दिरापासून बिहारमधील सोनेपूर पर्यंतचा १००० कि. मी. लांबीचा प्रवास फक्त हत्तीच्या पाठीवर बसून केला! माणूस आणि हत्ती यांचे सम्बन्ध, माहुत हत्तीवर कसे नियन्त्रण ठेवतो, हत्तींना पाळीव कसे बनवले जाते इत्यादि ज्ञान प्रत्यक्षच मिळवण्यासाठी त्यांनी ही यात्रा हत्तीवरून केली!

खरोखरीच ती प्राचीन आहे का?

येशु ख्रिस्ताला सुळी चढवल्यानंतर त्याच्या शरीरावर जी शाल (रोब) पांघरली ती म्हणे इटलीतील टुरीन चर्चमधे सापडली आहे! त्यावर रक्ताचे डाग आहेत. परन्तु नुकताच ज्या तीन विश्वविद्यालयांनी त्यावर शोध केला, त्यांच्या अहवालावरून असे आढळून आले आहे की ते वस्त्र काही तितके प्राचीन नाही. ते १४ व्या शतकातले आहे!

धन व दान

शिवपुरी गावात धर्मनन्दन नावाचा एक पंडित रहात असे. त्याची बायको रमादेवी महाकंजूष होती. पण एक पै ही खर्च न करता जास्तीत जास्त पुण्य जोडायची तिची इच्छा असे.

एक दिवस केरसुण्या विकणारी एक म्हातारी बाई तिच्या घरावरून जात होती. तिला हाका मारून रमादेवीने एक जुने पातळ तिच्यापुढे ठेवले अन् विचारले–"या पातळाच्या बदल्यात किती केरसुण्या देशील मला?"

"दोन." म्हातारी उत्तरली.

"काय म्हणालीस? एका पातळाच्या दोनच केरसुण्या? छट्! त्या पेक्षा हे पातळ एकाद्या गरीब बाईला दान दिलं तर पुण्य तरी मिळेल मला खूपसं! बरं, आता सांग एक रुपयाच्या किती केरसुण्या देशील?" रमादेवीने विचारले.

"चार." म्हातारी म्हणाली.

रमादेवीने एक रुपया देऊन चार केरसुण्या घेतल्या. पण म्हातारी तेथून निघाली, तेव्हा तिने ते पातळही आपल्या खांद्यावर टाकले.

रागाने रमादेवी म्हणाली–"अग वा! पैसे घेऊन वर पातळही नेऊ पाहातेस होय? बरीच दिसतेस की!"

म्हातारी यावर हसत म्हणते कशी–"माई, तुम्ही तर किती धर्मात्मा आहात! माझ्यासारख्या गरीब बाईला पातळ देऊन तुम्ही केवढं तरी पुण्य जोडलंत! पैसे देऊन तर तुम्ही केरसुण्या खरेदी केल्यात घरासाठी."

आश्चर्याने आ वासून रमादेवी म्हातारीकडे पहातच राहिली!

जयाचा पराजय

रामनगरमधे महेश नावाचा एक तरुण शेतकरी रहात असे, तो स्वतः अतिशय बुद्धिमान व रसिक स्वभावाचा होता. त्याबरोबरच तो दिसायला सुंदर, संपन्न व हुशार होता, त्यामुळे अनेक गृहस्थ त्याला आपली कन्या द्यावी अशा विचारात होते; परन्तु महेशने मात्र त्यापैकी कोणाचीही मुलगी पसन्त केली नाही.

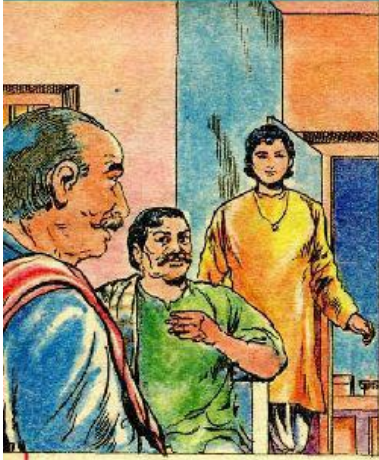
आपल्या नातवाची ही वागणूक त्याचे आजोबा रामनाथ यांना आवडली नाही. त्यांनी महेशला जवळ बोलावून म्हटले–"बघ बेटा, तू प्रत्येक मुलगी पाहून झाल्यावर अशी नापसन्त करीत राहिलास तर अशाने तुझं लग्न कसं होईल रे बाबा? तुझ्या आईची कशी सुटका व्हावी मग?"

महेश हसून म्हणाला–"जरा तरी तरतरीत व बुद्धिमान मुलगी असायला नको का? अशी मुलगी आढळेल तेव्हाच लग्न करीन मी."

याच काळात एकदा, शेजारच्या गावी रहाणारे रामनाथचे वृद्ध मित्र गुरुनाथ, रामनाथला भेटायला त्यांच्या घरी आले. दोघांच्या गप्पा सुरू झाल्या. त्याच वेळी मोठ्या उत्साहाने इकडे तिकडे वावरणाऱ्या महेशला पाहून गुरुनाथने विचारले–"अरे रामनाथ, हा पोरगा म्हणजे तुझा नातू तर नव्हे?"

"होय दोस्त, हा माझ्या थोरल्या मुलाचा मल्लिनाथचा मुलगा महेश." रामनाथने सांगितले.

"ओहो! असं होय? अरे हा तर चांगला मोठा झाला आहे. याच्या लग्नाचा काही विचार-बिचार आहे की नाही?" गुरुनाथने विचारले. यावर रामनाथने आपल्या नातवाच्या पराक्रमाचा पाढा वाचून दाखवला.

"बावा! खूपच छान! हाही माझी नात गौरी सारखाच चतुर आहे की!" गुरुनाथ म्हणाला.

"का तुझीही नात अशीच हुशार आहे?" रामनाथने विचारले.

"अरे, गुरुनाथची नात म्हणजे काय वाटलं तुला? तिच्या अकलेपुढे तुझ्या नातवाची अक्कल ती काय असणार?" गुरुनाथ गर्वाने म्हणाला.

गुरुनाथचे बोलणे ऐकून आता रामनाथलाही जोर चढला. तो म्हणाला–"मग तर माझा नातूच याचा निकाल देईल."

शेवटी असे ठरले की एकट्या महेशनेच गुरुनाथबरोबर त्याच्या घरी जावे आणि त्याला गौरी पसंत पडली तर आपण या दोघांचा विवाह घडवून आणू.

नंतह दोघंही तिथून निघाले. घरी पोचताच गुरुनाथने कुटुंबातल्या सर्वांना नावं घेऊन बोलावले अन् त्यांना सर्वांना महेशचा परिचय करून दिला–"हा मुलगा, माझा मित्र गुरुनाथ याचा नातू."

नंतर आपली नात गौरी हिच्याकडे बघत गुरुनाथ म्हणाले–"गौरी, माझ्या मित्राला, रामनाथला आपल्या नातवाच्या हुशारीचा फार अभिमान आहे बघ. मी तर अशी पैज लावून आलोय की माझी नातही काही तुझ्या नातवापेक्षा कमी नाहीय म्हटलं, अन् असं सांगूनच मी महेशला आपल्याकडे घेऊन आलोय बरंका!"

आपल्या आजोबांच्या बोलण्यातला विशेष भाव गौरीने ओळखला आणि तिचा चेहरा लाजेने लाल झाला. अतिशय आकर्षक व तरतरीत दिसणाऱ्या गौरीला पाहून महेशलाही वाटले की ही पोरगी चांगलीच बुद्धिमान अन् चतुर असावी.

गौरीला पाहून हंसत महेश म्हणाला–"मला खूप तहान लागली आहे. पण भरल्याशिवाय, काढल्याशिवाय आणि माणूस सहज हात लावू शकणार नाही इतक्या उंचीवर असणारे गोड पाणी मला देऊ शकशील काय?"

गौरीही यावर हसत मान हलवून म्हणाली–"मी आत्ता क्षणभरात घेऊन येते. पण आपण ते पाणी तसंच पिणार की माणसाने निर्माण केलेल्या वस्तूच्या साह्याने पिणार?"

"तसंच नाही पिऊ शकणार मी. एकाद्या ग्लासात घेऊन ये." महेश उत्तरला. त्याच्या मनात 'आले–खरंच ही मुलगी चांगलीच चतुर दिसते आहे!

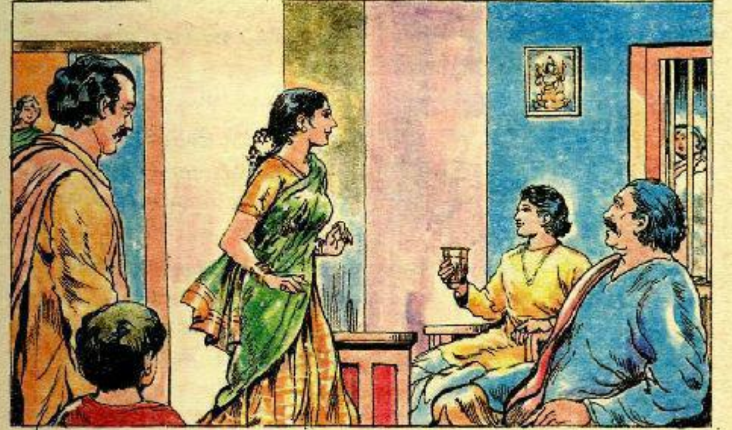
नंतर गौरी थोड्याच वेळात लोटाभर नारळाचे पाणी घेऊन आली. लोट्यात काय आहे हे सर्वांनी तिला विचारून घेतले. अन् सर्वांना तिच्या हुशारीचे आश्चर्य वाटले!

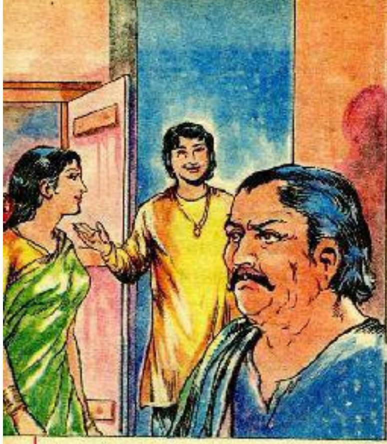
"तू हेच पाणी मागितलं होतंस बेटा?" असं विचारून गुरुनाथने गौरीची प्रशंसा केली.

यावर आव्हान देत महेश गुरुनाथला म्हणाला–"आपण आपल्या नातीला उत्तर द्यायला सांगा–अर्धवट मेलेल्यांसाठी पूर्णपणे मरणारांच्या साह्याने सुखपूर्वक आपलं जीवन चालवणारे कोण?"

गौरी तावडतोब हसत म्हणाली–"ठीक आहे, मी उत्तर देईन. पण अगोदर मला असं सांगा की अशा प्रकारे सुखपूर्वक जगणारे, किती दिवसांतून एकदा आपल्या घरी येतात?"

लगेच तोंड वाकडे करीत महेश म्हणाला–"शी, शी! ते लोक आमच्या घरी नाही येत कधी."

"हां, समजलं. अर्धवट मरणारा प्राणी म्हणजे गळाला लावलेलं आमिष! त्याच्या शोधात येऊन स्वतः पूर्ण मरतात ते मासे, ते विकून सुखाने जीवन जगतात ते कोळी!" गौरीने झट्कन उत्तर दिले.

आपल्या नातीच्या बुद्धिमत्तेवर खुश होत गुरुनाथ म्हणाला–"आता तुझं परीक्षा घेणं संपलं ना?"

"नाही, नाही! अजून एक प्रश्न राहिलाय!" महेश म्हणाला. त्याने गौरीला विचारले–"ऐक. पहिली वस्तु अशी आहे की जिचं सेवन न केलं तर आपण जगू शकणार नाही. दुसरी वस्तु नसेल तर गावात कुणाकडेही धोबी येणार नाही. तिसरी अन् चौथी वस्तु नसेल तर आपण जिवन्त राहू शकणार नाही. पण या वस्तुंचं प्रमाण वाढलं किंवा त्या एक-मेकींना सहायक बनल्या तर सर्वनाश करतील. आता राहिली पाचवी वस्तु–ती तर अनन्त आहे! हं, आता सांग, या पाच वस्तु कोणकोणत्या?"

गौरी मृदुमन्द हसली. तिने मान खाली घातली आणि उत्तर द्यायला असमर्थ असल्याची खूण म्हणून मान आडवी हलवली.

आता विजय-गर्वाने महेशने गुरुनाथकडे पाहिले. आणि हसून तो म्हणाला–"मी अन् माझे आजोबा जिंकलो ना? पैजेची वस्तु कुठे आहे?" काय उत्तर द्यावं हे गुरुनाथना समजेना. ते विचारात पडले.

ते ओळखून महेश म्हणाला–"आम्हाला काही नको तुमच्याकडून. तुमची गौरी सून म्हणून पाठवा आमच्याकडे, बस!"

यानन्तर महिन्याभरात गौरी आणि महेश यांचा विवाह धुमधडाक्यात साजरा झाला.

गौरी सासरी पोचली. एक दिवस गौरी आपल्या पतीला म्हणाली–"ऐकलं का, तुम्हाला एक सांगायचेय!"

"अच्छा, सांग बरं काय ते!" महेशने विचारले.

"लग्नापूर्वी तुम्ही मला काही विचारलं होतं ना? तेच." असे म्हणून गौरी हसू लागली, अन् म्हणाली–"तुम्ही मला ज्या पाच वस्तुंबद्दल विचारलं होतं ना? त्या आहेत पृथ्वी, आप, तेज, वायु आणि आकाश ही पंचमहाभुते! पहिली वस्तु पृथ्वी. पृथ्वीची सेवा करून पीक काढूनच आपण जगतो. दुसरी आप म्हणजे पाणी. त्यावाचून धोबी कसा बरं कुणाकडे येईल? तिसरी अन् चौथी अग्नि आणि वायु. या दोन वस्तु अधिक झाल्या तर एकमेकींना सहायक बनून सर्वनाश करतील न? पाचवी वस्तु आकाश, ती तर अनन्त आहे!" गौरी उत्तरली.

बरोबर उत्तर ऐकून महेशने चकित होऊन विचारले–"बरोबर उत्तर माहीत असूनही लग्नापूर्वीच त्या दिवशी तू उत्तर का नाही दिलंस?"

"तुम्ही यापूर्वी जे दोन प्रश्न विचारलेत त्यांची बरोबर उत्तरं ऐकून चेहरा असा केलात की जसे काही तुम्ही हारले जात आहात. शेवटचा प्रश्न अशा थाटात विचारलात की कमीत कमी या शेवटच्या अस्त्राने तरी शत्रूला चीत करू. तो पर्यंत माझी खात्री होऊन चुकली होती की मी तुम्हाला पसन्त आहे. आणि तुम्ही नक्कीच माझ्याशी लग्न कराल. म्हणूनच मी शेवटी असा अभिनय केला की जसं काही तुमच्या प्रश्नाचं उत्तर मला देता येत नाही; आणि अशा प्रकारे मी तुम्हाला जय मिळवून दिला! आम्हा बायकांना नेहमी असंच वाटतं की आपला पती आपल्यापेक्षा वरचढ असावा." गौरीने आपली हुशारी सांगितली.

बायकोची बुद्धिमत्ता व चतुराई यांवर प्रसन्न होऊन महेश म्हणाला–"म्हणजे याचा अर्थ असा, की मीच हारलो! होय ना?"

"मला काय माहीत? तुम्ही जिकून हारलात की हारून जिकलात-तुम्हालाच माहीत ते!" गौरी लाजत म्हणाली.

महेश संतोषाने म्हणाला–"मी हारून ही जिकलोच आहे. परीक्षेत हारलो पण तुला जिकलं ना!"

नेत्रलेपन

विश्वनाथ नावाचा एक वैद्य रोगनिदान आणि औषधोपचार करण्यात फारच प्रसिद्ध होता. 'फुलाची पाकळी' म्हणूनही तो रोग्यांकडून फारशी रक्कम घेत नसे. एके दिवशी माळ्यावरून त्याने आपल्या पूर्वजांचे ताडपत्रांचे ग्रन्थ खाली काढले. सहज चाळून पहात असताना 'नेत्रलेपन' नावाच्या औषधासंबंधीच्या मजकुराने त्याचे लक्ष वेधून घेतले. औषध बनवण्याची कृति त्याला आकर्षक वाटली, 'ते औषध डोळ्यात घातल्याने जमिनीच्या गर्भात असणाऱ्या वस्तु स्पष्ट दिसतात' असा उल्लेख त्यात होता.

कुतूहल म्हणून विश्वनाथने त्यात आवश्यक असणाची सर्व पाळं-मुळं जमवली आणि खलात कुटून त्याने तो नेत्र-लेप तयार केला. नंतर ग्रंथात लिहिल्याप्रमाणे रविवारी येणाऱ्या अमावास्येला त्याने तो लेप काजळाप्रमाणे आपल्या डोळ्यात घातला अन् गावाबाहेर शेतं होती, तिकडे तो निघून गेला. तिथे जमिनीतल्या सर्व वस्तु त्याला स्पष्ट दिसू लागल्या! एका जागी हिरव्या मैदानात पुरुषभर खोलीवर त्याला सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेल्या हंड्या दिसल्या! ही जमीन तिथला जमीनदार जगतसिंह याची होती. जगतसिंहाला ही खबर द्यायचा निश्चय करून खुणेसाठी त्या जागेवर एक काठी रोवून ठेवून विश्वनाथ घरी आला. त्या दिवशी रात्री त्याला हवेत तरंगत असलेलं एक भूत दिसलं!

विश्वनाथ प्रथम जरा घाबरलाच, पण पुन्हा आपलं धैर्य एकवटून त्याने विचारले–"कोण आहेस तूं? माझ्याशी तुझं काय काम आहे?"

त्याच्या कडे रोखून पहात भूत म्हणाले–"ओहो, तू जसा काही इतका भोळाभावडा आहेस की मी कोण आहे हे तुला कळतच नाही! हं, मी आहे भूत, साधंसुधं नव्हे अगदी अतिशय दुष्ट जातीचं भूत आहे मी! काय वैद्यशास्त्रा संबधी चर्चा करायला आलोय असं समजतोस की काय तू? या गावच्या सीमेवरच्या ओसाड जमिनीत आज एक काठी रोवून आला आहेस की नाही ते सांग?"

"मग काय, हा काय काही अपराध केला होय मी? सहज म्हणूनच काठी रोवली मी!" विश्वानाथने भोळेपणा पांघरत म्हटले.

हे उत्तर ऐकून विश्वनाथकडे डोळे फाडून बघत भूत म्हणाले–"तू काय फसवू बघतो आहेस काय मला? जमिनीत सोन्याच्या नाण्यांच्या हंड्या लपलेल्या आहेत याचा तू कसातरी पत्ता लावला आहेस. पण लक्षात ठेव, तुला जो खजिना दिसला आहे, तो मी माझ्या वारसासाठीच जमिनीत गाडून ठेवला आहे. माझा नातू माधव यालाच ते धन मिळायला हवं. जर आणखी कोणी ते हडपू पाहील तर मी त्याचा सर्वनाश करून टाकीन, समजलास?" अशी दटावणी देऊन भूत अदृश्य झाले.

भुताची धमकी मिळाल्यावरही विश्वनाथ मुळीच घाबरला नाही. पण आंता त्याच्या-

पुढे एक धर्मसंकट उभं राहिलं भुताच्या म्हणण्याप्रमाणे कोण्या एका काळी ती जमीन माधवच्या आज्या-पणज्यांची होती. पण आपली मालकी असल्या काळात त्यांनी सर्व स्थावर-जंगम इस्टेट विकून टाकली अन् ते कंगाल झाले! अशा प्रकारे आता ती जमीन जमीनदार जगतसिंह याच्या ताब्यात आली होती. तेव्हा आता तो खजिना जमिनीचा मालक जगतसिंहाला न देता माधवला देववणं न्यायाला धरून होणार नाही! काय करावं आता? रात्रभर बिचारा विश्वनाथ विचार करीत राहिला अन् शेवटी त्याने स्वतःशीच एक निर्णय घेतला.

वसंत मांडके

दुसऱ्या दिवशी सकाळी पाच शेर चणे, एक शिवलिंग, एक कुदळ व फावडे इतक्या वस्तु घेऊन तो त्या मैदानात पोचला. तिथे खोचलेल्या काठीपासून थोड्या अंतरावर त्याने दीड-दोन फूट खोल खड्डा खोदला; त्यात अगोदर खाली चणे घालून त्याने त्यावर शिवलिंग ठेवले अन् वरून माती लोटून खड्डा बुजवून जमीन सारखी करून टाकली आणि घरी निघून आला.

त्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत शिवलिंगाचा अर्धा भाग जमिनीच्या बाहेर निघाला. ते पाहून एका माणसाने ती वार्ता गावात पोचवली. मग काय! मैदानात 'शिव-शंकराचे अवतरण झाले' असे म्हणत गावकरी तेथे जाऊन शिवलिंगाची पूजा करू लागले.

आपली योजना सफल होत आहे असे पाहून विश्वनाथला फारच आनन्द झाला. गावातल्या चार वडिलधाऱ्या लोकांना बरोबर घेऊन तो जमीनदाराकडे गेला. सर्व हकीकत ऐकून जमीनदारही फार खूष झाला. तो म्हणाला–"जेथे शंकराचे अवतरण झाले ती जमीन देवाचीच झाली असं मी मानतो. तेथे मन्दिर बांधण्यासाठी मी ते सर्व मैदान बक्षिस देऊन टाकतो. बांधकामासाठी पहिली वर्गणीही माझ्या-कडूनच घ्या." असे म्हणून भरपूर धन आणि जमिनीचा दस्तावेजही त्याने या लोकांच्या हवाली केला.

त्या वडिलधाऱ्या लोकांसमक्षच जिथे खजिना लपलेला होता त्याच जागी विहीर खोदवण्याची व्यवस्था विश्वनाथने केली. मजुरांनी खोदायला सुरुवात केली, तो काय? तिथे त्यांना खजिना सापडला! लोकांनीही 'ईश्वराची लीला' असेच मानले!

खजिन्यातून मिळालेल्या धनाच्या साह्याने दोन-तीन महिन्यातच तेथे एक सुन्दर शिवमन्दिर उभे राहिले! दूरवर एका चिंचेच्या झाडात राहणारे ते भूत हा सर्व तमाशा मुकाट्याने पहात राहिले! वैद्याच्या बुद्धिमत्तेने आश्चर्यचकित होऊन ते काहीच करू शकेना!

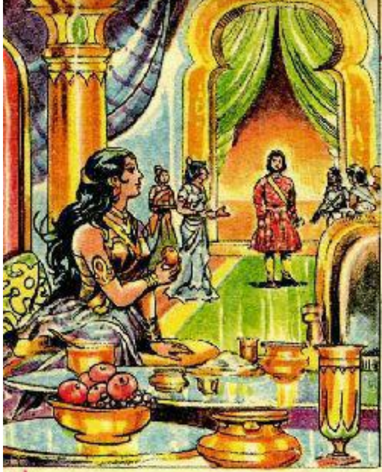
[२]

दुसऱ्या दिवशी धीरसिंह परत आला, तेव्हा सुलोचनेने त्याला बसायला आसन दिले, आणि ती म्हणाली–"इथून पश्चिम दिशेला तीस योजनांच्या अंतरावर एक नदी वहाते. त्या नदीचं पाणी नेहमीच रक्ताच्या रंगाचं असतं. ती नदी कुठे उगम पावते? आणि तिचं पाणी रक्तवर्ण का असतं?–हाच माझा दुसरा प्रश्न."

या प्रश्नाचे उत्तर देण्याकरता धीर-सिंहाने सुलोचनेकडून नऊ दिवसांची मुदत मागून घेतली आणि घोड्यावर स्वार होऊन तो दक्षिण दिशेला निघाला. जाता जाता तो एका जंगलात येऊन पोचला. त्या जंगलाच्या मध्यावरून वहाणारी रक्त-नदी त्याला दिसली! घोड्यावरून नदीकिनाऱ्याने तो उगमाकडे चालू लागला. सूर्यास्ताच्या वेळी अखेर तो एका डोंगरावरील सरो-वरापाशी येऊन पोचला.

त्याच्या असे लक्षात आले की या पाण्यातच रक्त झिरपत आहे! सरोवराच्या मध्यावर कसलेसे झाड उभे होते आणि झाडाच्या फांद्यांना स्त्रियांची असंख्य शिरे लटकत होती! त्या टांगलेल्या मुंडक्यातूनच मधून मधून रक्ताच्या धारा पाण्यात मिसळत होत्या!

आश्चर्यचकित होऊन धीरसिंह ते दृश्य पहातच राहिला; आणि तेवढ्यात भोव-ताली अंधार दाटला हे ही त्याच्या लक्षात

आले नाही. पण क्षणभरातच तो सारा आसमंत एका विचित्रशा प्रकारे भरून गेला! झाडाच्या फांद्यांवर लोंबणारी ती मुंडकी धीरसिहाकडे पाहून खदाखदा हसू लागली! नंतर एक एक करत ती सर्व मुंडकी फांदीपासून सटकून पाण्यात पडली. सगळीच्या सगळी सर्व मुंडकी खाली पडल्यानंतर त्या सरोवरांतले रक्त अदृश्य झाले आणि तेथे एक अद्भुत महाल दिसू लागला! महालाच्या आत एका विशाल दालनाच्या मध्यभागी एक रत्नजडित सिंहासन होते. थोड्या वेळाने नक्षत्रांच्या मधे चंद्राप्रमाणे शोभणारी एक अनुपम लावण्यवती तरुणी आपल्या अनेक सख्यांसमवेत हळूहळू पावले टाकीत तेथे आली आणि सिंहासनावर बसली.

तावडतोब काही दासी मिष्टान्ने भरलेली ताटे घेऊन आल्या आणि त्यांनी ताटे मांडली. त्या स्त्रियांनी धीरसिंहालाही भोजनासाठी बोलावले. धीरसिंह जवळ जाऊन एका आसनावर बसला. जेवता जेवता त्याने विचारले–"तुम्ही कोण आहात? ही सर्व काय जादु आहे?"

हा प्रश्न त्याने अनेकदा विचारला पण कोणीच त्याला उत्तर दिले नाही. जेवणानंतर त्या सर्व युवतींनी धीरसिंहाला घेरले आणि पहाटेपर्यंत त्यांनी नृत्य-गायन करून त्याला रिझवले. परंतु सकाळ होताच तो महाल अदृश्य झाला अन् त्याबरोबरच त्या सर्व स्त्रिया मुंडक्यांच्या रूपात रक्त-सरोवराच्या मध्यावर असलेल्या झाडाला लटकू लागल्या!

या रहस्याचा पत्ता लावण्याच्या उद्देशाने धीरसिंहाने चारी बाजूंना बारकाईने आपली नजर फिरवली. परंतु त्याच्या टप्प्यात त्याला एकही सजीव प्राणी आढळला नाही. आता तो पुन्हा सरळ पश्चिम दिशेकडे चालू लागला. अशा प्रकारे थोडे पुढे गेल्यावर त्याला एक गुहा दिसली त्याने गुहेत डोकावून पाहिले, तेव्हा एक मुनि डोळे मिटून ध्यान करीत बसलेले

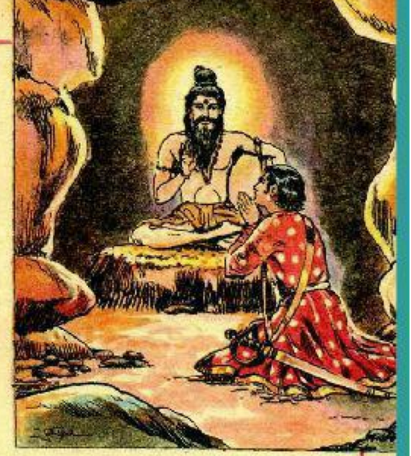
त्याला दिसले. धीरसिंहाने आत शिरून साधु-महाराजांना भक्तिपूर्वक दण्डवत घातला.

डोळे उघडून मुनींनी धीरसिंहाची चौकशी केली, त्याच्या आगमनाचे कारण विचारले. धीरसिंहाने सविस्तर माहिती सांगितली आणि म्हटले–"आपली कृपा झाली तर माझं काम खूपच सुलभ होईल!"

"वत्सा, तू ज्या स्त्रिया पाहिल्यास त्यातली सर्वात सुंदर असणारी तरुणी सुनन्दिनी. ती अग्निकुम्भ नावाच्या एका जादुगाराची भाची होय. उपवर झाल्यावर सुनन्दिनीने एका तरुणाशी विवाह करण्याची इच्छा प्रदर्शित केली. परन्तु अग्निकुंभाला ते स्थळ पसन्त नव्हते अन् रागाने त्याने सुनन्दिनीला तिच्या सख्यांसह आपल्या मायाजाळात अडकवले. अग्निकुंभाच्या मृत्यूनंतरच सुनन्दिनीला त्या रक्त-सरोवरातील झाडाच्या फान्दीपासून मुक्ती प्राप्त होईल." मुनीमहाराज म्हणाले.

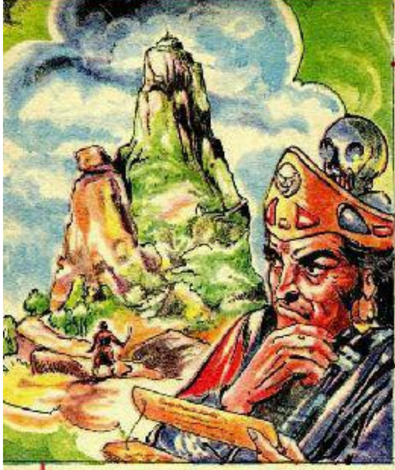
"मुनिवर, आपला आशिर्वाद मिळाला तर मी सुनन्दिनीला मुक्त करू शकेन." धीरसिंहाने इच्छा प्रदर्शित केली.

"अग्निकुंभाचा संहार करण्याची शक्ति तुझ्यात नक्कीच आहे बेटा! पण तो महाक्रूर आणि धूर्त मान्त्रिक आहे. त्याच्या इन्द्रजालाचा तुझ्यावर काही परिणाम

होऊ नये, म्हणून मी तुला एक मन्त्र देतो. तू काया, वाचा, मनाने आणि भक्तिपूर्वक तो मन्त्र जपलास की त्या जादूगाराचा सहज पराभव करू शकशील." असे म्हणून साधु महाराजांनी धीरसिंहाच्या कानात मन्त्रोपदेश केला.

धीरसिंहाने कृतज्ञतेने मुनींना पुन्हा साष्टांग प्रणिपात केला. मुनीने धीरसिंहाला डोळे मिटायला सांगून त्याच्या मस्तकावर आपल्या दण्डाचा स्पर्श केला. थोड्या वेळाने धीरसिंहाने डोळे उघडून पाहिले, तर आपण एका गगनचुम्बी पर्वताच्या पायथ्याशी उभे आहोत असे त्याला आढळले! सर्व पर्वत चित्रविचित्र फुलांनी

झाकल्यामुळे मोठा सुन्दर दिसत होता! धीरसिंहाने विचार केला–अग्निकुंभाच्या ज्या दुर्गाबद्दल मुनि बोलले होते तो दुर्ग बहुधा याच पर्वतावर असावा! धीरसिंह पर्वत चढू लागला. तोच वाघ-सिंह भयानक गर्जना करीत त्याच्यावर तुटून पडले. परंतु जराही विचलित न होता त्याने मुनींनी दिलेला मन्त्र तीनदा जपला. बस, त्यानंतर एकही जनावर त्याच्या वाटे गेले नाही.

आणखी थोडे पुढे गेल्यावर त्याचे पाय एकाएकी जमिनीला चिकटून बसले अन् सुटायचा प्रयत्न करूनही ते सुटेनात. त्याला वाटले हे काम जादूचेच असले पाहिजे, म्हणून पुन्हा त्याने मन्त्र जपताच पाय सुटले अन् तो परत नेहमीप्रमाणे चालू लागला.

त्या पर्वतावरील आपल्या दुर्गात बसलेल्या अग्निकुंभाने आपली ताडपत्रे उघडून पाहिली तेव्हा त्याने धीरसिंह आपल्या दिशेने येत असलेला पाहिला. धीरसिंह आपल्या किल्ल्यात प्रवेश करू शकला तर आपल्या जिवाला धोका आहे हे त्याने ओळखले व आपल्या मायाविद्येच्या शक्तीने त्याने एक खोटी सुनन्दिनी व तिच्या मैत्रिणी निर्माण केल्या.

स्मितहास्य करीत ही माया-सुनन्दिनी आपल्या सख्यांसमवेत धीरसिंहाला भेटायला गेली. तिला तिथे पहाताच धीरसिंह आश्चर्याने म्हणाला–"रक्त-सरोवरातल्या त्या विचित्र झाडावर लटकणाऱ्या तुम्ही साऱ्याजणी इतक्या थोड्या अवधीत इथे कशा काय पोचलात?"

"ही सर्व तर माझ्या मामाची कृपा! त्याने आमच्यावर कृपा करून आम्हा सर्वजणींना आपल्या मायाजाळातून मुक्त केले आहे. चल, आमच्याबरोबर येऊन भोजन कर." माया-सुनन्दिनीने हसत हसत आग्रह केला.

तिच्या बोलण्यावर विश्वास ठेऊन धीरसिंह तिच्या मागे चालू लागला. गोड गोड बोलत माया-सुनन्दिनीने धीरसिंहाला एक मादक पेय प्यायला दिले. ते पिताच तो बेहोष होऊन खाली पडला! सुनन्दिनीने त्याला ताबडतोब बन्दी केले. अन् त्याला घेऊन जाऊन अग्निसिंहाच्या हवाली केले.

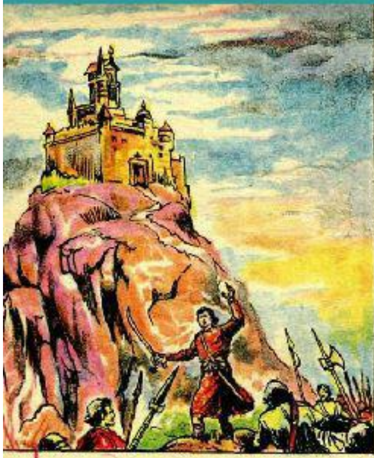
अग्निसिंहाने ओरडून आपल्या सेवकांना आज्ञा दिली–"बांधा या दुष्टाचे हात-पाय अन् द्या त्याला ज्वाला-कूपात फेकून!"

इतक्यात धीरसिंह सावध झाला अन् आपल्याला फसवले गेले हे त्याच्या लक्षात आले! त्याने ताबडतोब मुनींचे स्मरण करून मन्त्र जपला आणि त्यामुळे धडधडून पेटत असलेल्या ज्वाला-कूपात पडूनही तो जिवन्त राहिला. एकाद्या पुष्पशय्येवरून उठून यावे, तद्वत् तो त्या ज्वाला-कूपातून चालत बाहेर आला!

यानंतर धीरसिंहाला कैद करुन तुरूंगात डांबण्याची आज्ञा अग्निकुम्भाने आपल्या सेवकांना दिली. तुरुंगात गेल्यावर त्याच रात्री तिथला पहारेकरी करुणाकर याच्याशी त्याने मैत्री करून घेतली. बोलण्याच्या ओघात त्याला कळले की हा पहारेकरीही अग्निकुम्भाचा शत्रूच आहे. त्याला हे ही कळले की सुनन्दिनी खरे तर या करुणाकरशीच विवाह करू इच्छित होती! धीरसिंह पहारेकऱ्याला म्हणाला–"तू मला तुरुंगातून मुक्त केलेस तर मी अग्निकुम्भाचा संहार करून तुझा व सुनन्दिनीचा विवाह घडवून आणीन."

"तुला वाटतं तितकं हे काम सोपं नाही. अग्निकुम्भ अत्यन्त क्रूर अन् मायावी आहे.

या पर्वतावरचा हा सुरक्षित किल्ला हीच काही त्याची एकमेव जागा नव्हे! त्याने आपल्या मायाशक्तीने या पहाडापासून तीस हजार फुट उंचीवर एक मेघमण्डळ निर्माण करून ठेवलं आहे. जेव्हां जेव्हां त्याला काही धोका वाटेल तेव्हां तो या मेघमण्डळात जाऊन बसतो. अन् मग त्याच्याजवळ कोणी कसे पोचू शकेल?" करूणाकरने त्याला माहिती दिली.

"पण कुणाचा का होईना, दुष्टपणा फार काळ चालू शकत नाही. जी माणसं धर्मासाठी, न्यायासाठी लढतात, त्यांचा पराभव कधीही होत नाही. तू मला अगोदर तुरुंगाचं दार उघडून बाहेर काढ, नंतर इथून अग्निकुम्भाच्या किल्ल्याचा रस्ता दाखव; पुढलं काम माझं मी पाहून घेईन." धीरसिंह म्हणाला.

धीरसिंहाचे बोलणे ऐकून करुणाकर फार खुश झाला. त्याने तुरुंगाचे दार उघडले अन् धीरसिंहाला बरोबर घेऊन तो किल्ल्याची वाट चालू लागला. रस्त्यात त्यांना कित्येक वृक्ष दिसले. ते दाखवून करुणाकर म्हणाला–"हे काही खरेखुरें वृक्ष नव्हेत. अग्निकुम्भाशी सामना द्यायला जी जी माणसे आली, त्या सर्वांना त्याने आपल्या मन्त्र-शक्तीने वृक्षांचे रूप दिले."

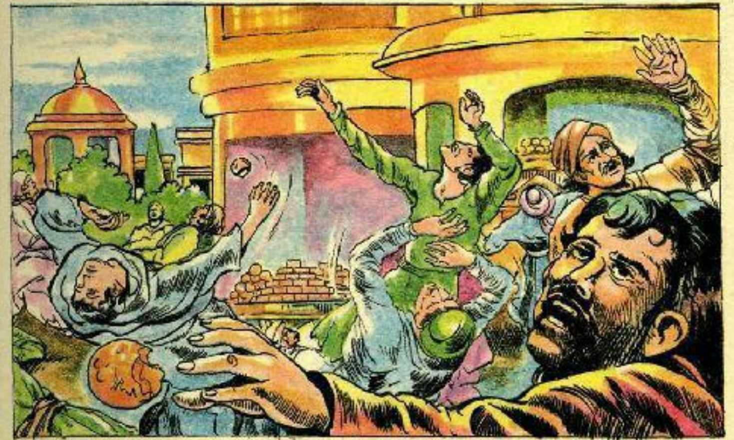
यावर धीरसिंहाने मुनीचे स्मरण करून मनात इच्छा केली की 'अग्निकुम्भाची माया नष्ट होऊन हे सर्व वृक्ष पुनश्च आपले मूळ रूप धारण करोत.' आणि त्याने मन्त्र जपला, काय आश्चर्य! ताबडतोब ते सर्व वृक्ष माणसांच्या रूपात परिवर्तित झाले! ते सर्व मोठ्या उत्साहाने शिपायां-सारखे धीरसिंहाच्या मागे मागे चालू लागले.

आपल्या दुर्गात ताडपत्रे पहात बसलेल्या अग्निकुम्भाने ओळखले की धीरसिंह सैन्य जमवून आपल्यावर हल्ला करायला येत आहे! त्याने आपल्या मंत्रसामर्थ्याने तिथला सारा आसमन्त अंधकारमय बनवून टाकला. त्याचबरोबर तो सबन्ध पर्वत थरथरू लागला! हा अचानक झालेला बदल पाहून सैनिक घाबरून हाहा:-कार करू लागले. धीरसिंहाने मन्त्र जपल्यावर पर्वत स्थिर झाला आणि हळूहळू अंधारही हटू लागला.

यानंतर अग्निकुम्भाने आपल्या माया-शक्तीने सैन्यात सर्पवृष्टि केली, आगीच्या ज्वाला निर्माण केल्या, पण धीरसिंहानेही दरवेळी आपल्या मन्त्राने परिस्थिति पुर्ववत् केली. शेवटी निरुपाय होऊन अग्निकुंभ दुर्गातून अदृश्य होऊन मेघमण्डळाकडे पळून गेला.

धीरसिंहाचे सैनिक त्याच्या किल्ल्यात पोचले. आत सोन्याचे महाल अन् सुन्दर बगीचे ठिकठिकाणी विखुरलेले होते. दुर्ग तसा निर्जन होता पण खाण्याचे पदार्थ मात्र अनेक ठिकाणी ठेवलेले आढळले. धीरसिंहाचे भुकेले सैनिक त्या पदार्थांवर तुटून पडले. परन्तु थोडयाच वेळात ते सर्वजण बेहोश होऊन पडले. धीरसिंहाने जवळच्या तलावातून पाणी आणून त्यावर मन्त्र फुंकला अन् ते पाणी सगळ्या सैनिकां-वर शिंपडताच ते सावध होऊन उठून बसले–जणू काय आत्ताच झोपेतून उठून बसत आहेत!

यानंतर करूणाकरला बरोबर घेऊन धीरसिंह किल्ल्याच्या बाहेर आला आणि एका खडकावर बसून आकाशाकडे पहात तो 'अग्निकुम्भाचे मेघमण्डळ कोसळून पडावे' अशी इच्छा करून मन्त्र जपू

लागला. थोड्याच वेळात भयानक आवाज करीत मेघमण्डळ मोडून त्याचे हजारो तुकडे होऊन ते जमिनीवर कोसळले. त्याबरोबरच आपल्या अनुयायांसहित अग्निकुम्भही खाली कोसळून सर्वजण मरून गेले!

हे पाहून सर्वजण आनन्दाने नाचू-गाऊ लागले! यानंतर धीरसिंहाने काही सैनिकांची दुर्गाचे पहारेकरी म्हणून नियुक्ति केली आणि स्वत: करुणाकरला बरोबर घेऊन रक्त-सरोवराकडे निघाला. परंतु इतक्यात स्वत: सुनन्दिनीच आपल्या मैत्रिणींना बरोबर घेऊन दुर्गाकडे येताना दिसली. जादुगार अग्निकुंभाच्या मृत्युबरोबरच त्याची जादुही नाहीशी झाली होती.

सुनन्दिनी निकट येऊन पोचताच धीरसिंह तिला म्हणाला—"मुनींच्या आशिर्वादाने मी अग्निकुम्भाचा वध करण्यात सफल झालो आहे. त्यामुळेच रक्त-सरोवरातून तू मुक्त होऊ शकली आहेस. आता तू आपला इच्छित वर करुणाकर याच्याशी विवाह करून सुखाने रहा.

सुनन्दिनीने मोठ्या आनन्दाने धीरसिंहाचे म्हणणे मान्य केले. धीरसिंहाने मोठ्या थाटामाटाने सुनन्दिनीचा विवाह करुणाकरशी करून दिला. आणि नंतर तेथून निघून साधुमहाराजांकडे जाऊन त्याने त्यांना प्रणाम केला. त्यांचा निरोप घेऊन लगेच तो कौशांबीला पोचला.

कौशांबीला पोचल्याबरोबर सुलोचनेची भेट घेऊन तिला धीरसिंहाने रक्त-सरोवराबद्दलची सर्व हकीकत सांगितली. ते सर्व ऐकून सुलोचना म्हणाली—"आपण जे काही सांगितलेत ते सर्व खरेच आहे. कारण मला अशी वार्ता मिळाली आहे की त्या दुष्ट मान्त्रिकाचा वध होऊन नदी पूर्ववत् स्वच्छ पाण्याने वाहू लागली आहे. आता आपण पुन्हा उद्या आलात म्हणजे मी आपणाला माझा तिसरा प्रश्न विचारीन." असे म्हणून सुलोचनेने धीरसिंहाला सन्मानाने रवाना केले.

(क्रमश:)

शिक्षणाची योग्यता

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य झाडापाशी परत आला; झाडावरले प्रेत उतरून त्याने खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. हे पाहून त्या शवात वास करणार वेताळ बोलू लागला—"राजा, अगदी मनापासून काम करताना खूप कष्ट सहन करण्याची शक्ती केवळ ज्ञानी आणि विवेकी माणसांच्यातच असते असे नव्हे. तशी शक्ती मूर्ख माणसातही असू शकते. तू या दोहोपैकी कोणत्या वर्गात मोडतोस याबद्दल मी साशंक आहे, 'ज्ञानी' म्हणून यश प्राप्त केलेल्या एका स्वार्थी इसमाची गोष्ट मी तुला सांगतो. तू गोष्ट ऐक म्हणजे तुला आपल्या कष्टांचा विसर पडेल."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—"विद्यानन्द योगी नावाच्या एका पंडिताने कोसल

राजधानीच्या सीमेवर आपला गुरुकुल आश्रम सुरू केला. त्याची अशी प्रसिद्धी होती की–त्याच्या शिकवणुकीमुळे एकादा मूर्ख ही ज्ञानी बनून जातो.

या कोसल राजाला दोन राण्या होत्या. थोरल्या राणीचा पुत्र विजय हा अतिशय बुद्धिमान मुलगा होता. सोळा वर्षांच्या वयातच तो सर्व प्रकारच्या विद्येत पारंगत बनला. परन्तु धाकट्या राणीचा अजय मात्र फार लाडावल्यामुळे कोणत्याही विद्येत कुशल बनू शकला नाही.

एके दिवशी धाकट्या राणीने राजाकडे तक्रार केली–"माझ्या लाडावण्यामुळेच अजय मूर्ख बनला आहे, ही गोष्ट मी मान्य करते. दरवेळी विजयशी तुलना करून माझ्या अजयचा अपमान केला जातो हे मला सहन होत नाही हो!" हे बोलताना राणीला रडू फुटले.

धाकट्या राणीचे बोलणे ऐकून कोसल-नरेश म्हणाला–"आपल्या करणीचे फळ प्रत्येकाला भोगावेच लागते. अजय एक नंबरचा बावळट आहे. शिक्षण कशाशी खातात हे ही त्याला माहीत नाही! मी त्याला आता कसं बरं सुधारू?"

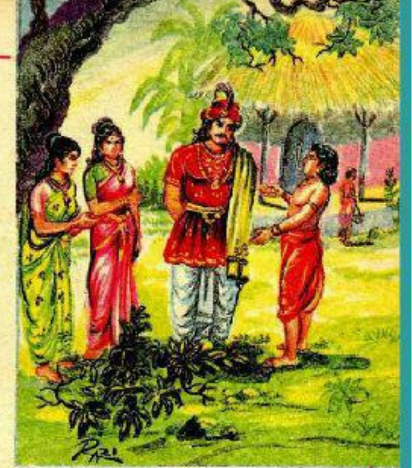
जरा विचार करून राजा म्हणाला–"आपल्या राजधानीच्या सीमेवर विद्यानन्द-योगी नावाच्या आचार्यांचा गुरुकुल आश्रम आहे. अगदी मूर्खातल्या मूर्ख विद्यार्थ्याला ही ते चांगला शहाणा करून सोडतात अशी त्यांची कीर्ती माझ्या कानावर आली आहे. पण त्या आश्रमाचे नियम भारी कडक असतात; सर्व प्रकारच्या, सर्व जातींच्या विद्यार्थ्यांना तेथे समान वागणूक दिली जाते. राजा, रंक इत्यादि सर्व भेद विसरून सर्वांना आश्रमाच्या नियमांचे सारखेच पालन करावे लागते. यासाठीच मी विजयलाही त्या आश्रमात पाठवायचा विचार कधी केला नाही. आपणच काय, पण आपल्या राजधानीतल्या संपन्न परिवारां-पैकी कोणीही आपल्या मुलांना त्या आश्र-मात यासाठीच पाठवत नाहीत. तुला काय वाटतं, आपला अजय त्या आश्रमाचे नियम पाळू शकेल?"

"महाराज, आपण अजयबरोबर विजय-लाही त्या आश्रमात पाठवावे. मोठ्या भावाकडे पाहून तोही विनयशील बनेल. असं केल्याने त्याला असं ही वाटणार नाही की आपण नालायक आहोत, म्हणून आपल्यालाच फक्त या आश्रमात पाठवण्यात आलं आहे." राणीने सुचवले.

राणीची ही सूचना मान्य करून राजाने आपले दोन्ही पुत्र विद्यानन्द योगींच्या गुरुकुलात पाठवून दिले.

थोडे दिवस गेल्यावर एक दिवस मुलांची प्रगति पाहण्यासाठी दोन्ही राण्यांना बरोबर घेऊन राजा गुरुकुलात गेला. तिथे अजयला मोठ्या आनन्दात असलेला पाहून राजा-राणी आश्चर्यात पडले. राजाने प्रेमाने अजयला विचारले–"बेटा, गुरुकुलातलं जीवन तुला कसं काय वाटतं?"

"विद्यानन्द योगी महान् ज्ञानी आहेत. त्यांच्या सान्निध्यात राहून मला शिक्षणाची गोडी वाटू लागली आहे. इतर विद्यार्थी अनेक वर्षे घालवून जी शास्त्रे शिकतात ती सर्व शास्त्रं दररोज एक या हिशोबाने मी शिकून घेतली. मी सर्व शास्त्रांचं अध्ययन केवळ दोन आठवड्यात संपवलं!" अजयने आनंदाने उत्तर दिले.

धाकट्या राणीने प्रसन्न होऊन म्हटले "तू जी शास्त्रं शिकलास त्यांचं सार थोडक्यात सांग ना बेटा!"

"आई, तुला ती शास्त्रं कळायची नाहीत. गुरुजीकडून शिकलेल्या उपनिषदा-तल्या गोष्टी मात्र मी तुला फुरसतीच्या वेळी सांगेन. प्रत्येक गोष्टीत एक एक तात्पर्य आहे." असे म्हणून अजयने लगेच काही गोष्टी सांगितल्या. त्या सर्व गोष्टी स्वतःला फार शहाणे समजल्यामुळे इतरां-कडून अपमानित व्हावे लागलेल्या मूर्ख माणसांच्या संबंधातल्या होत्या!

गोष्टी ऐकून उद्विग्न झालेल्या मोठ्या राणीने अजयला विचारले–"अरे, तुझा

दादा दिसत नाही कुठे तो? त्याचं शिक्षण कसं काय चालू आहे?"

"आत्ता मी ज्या गोष्टी सांगितल्या ना, त्या गोष्टी माझ्याबरोबरच गुरुजींनी दादाला सुद्धा सांगितल्या. मला असं कळलं की नव्या नव्या आलेल्या सर्वच विद्यार्थ्यांना गुरुजी या गोष्टी सांगतात; पद्धतच आहे त्यांची तशी! पण त्या ऐकून दादा मात्र अगदी निराश झाला! त्याला म्हणे असं जाणवलं की–आपल्याजवळ तर काहीच ज्ञान नाही–खूप शिकायला हवं अजून आपल्याला! त्यामुळे तो नेहमी अभ्यासातच गढलेला असतो तेव्हापासून!" अजयने विजयची माहिती दिली. अजयचे उत्तर ऐकून राजाला आश्चर्य वाटले आणि त्याने विजयला बोलावणे पाठवले. विजयला यायला जरा वेळच लागला. त्याचा उदास चेहरा पाहून राजाने विचारले, "तू तर काळजीत दिसतोस बेटा! काय झालं? आम्ही आलेलं कळूनही तू आम्हाला भेटायला का नाही आलास?"

आपल्या पित्याला प्रणाम करून विजय म्हणाला–"पिताजी, राजवाड्यात अंतःपुरात राहून आपल्या गुरूंकडून मी जे काही शिकलो तेच ज्ञान सर्व असं समजून मला जणू गर्व झाला! मला तर अजून खूप शिकायला हवं. लवकरच राज्याचा भार सांभाळायचा आहे. त्यामुळे मिळेल त्या वेळाचा उपयोग करून मला सर्व विद्या शिकायच्या आहेत! मी त्यामुळे आजकाल आपल्या मूल्यवान् वेळाचा एक क्षणही वाया घालवत नाही!"

एवढ्यात विद्यानन्द गुरुजी तिथे पोचले. ते म्हणाले–"महाराज, आपल्या आगमनाची वार्ता मला जरा उशीरानेच मिळाली. मी पूजाअर्चा करण्यात मग्न होतो म्हणून उशीर झाला यायला! क्षमा असावी! माझ्या शिष्यांकडून आपल्या आदरसत्कारात काही उणीव तर नाही ना राहिली?"

आचार्यांना अभिवादन करून राजाने आपल्या मुलांची हकिकत सांगून म्हटले–"मला वाटलं होतं त्यापेक्षा ही स्थिति अगदीच निराळी आहे! यांच्या शिक्षणाबद्दल आपलं म्हणणं काय आहे?"

"महाराज, विजय दोन वर्षे माझ्याजवळ राहिला तर तो सर्व शास्त्रात पारंगत झाल्याचं प्रमाणपत्र मी देऊ शकेन. हे प्रमाणपत्र बाळगणारा विद्यार्थी भक्ति, वेदान्त व व्यावहारिक ज्ञानातही दक्ष आहे असे सर्वत्र मानले जाते."

"मग अजयबद्दल काय?" राजाने विचारले.

"वा! अजयची प्रज्ञा तर असामान्य आहे! विद्याभ्यासासाठी त्याला कोणाही गुरूची आवश्यकता नाही. त्याला शिकवायला माझी बुद्धिमत्ता तर अगदीच तोकडी आहे! आपण त्याला आजच घरी घेऊन जाऊ शकता!" विद्यानन्द योगींनी राजाला उत्तर दिले.

विद्यानन्दयोगींना आणखी काही विचारावे असे राजाला वाटले, पण तो गप्पच राहिला आणि अजयला घेऊन राजधानीला परतला."

इतकी गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले– "राजा, सगळ्या लोकांकडून प्रशंसा मिळवलेला हा विद्यानन्द योगी स्वार्थी वाटतो की नाही? अजयला महान ज्ञानी अन् एकपाठी वगैरे म्हणण्यात काही तरी गोम असावी. माझा संशय आहे की अजयला त्याने आणखी काही दिवस आपल्याजवळ ठेवले असते तर विद्येच्या बाबतीत त्याने भावी राजा विजय याला मागे सारले असते; पण आचार्यांच्या मनात भविष्यात राजगुरू म्हणून खूप यश मिळवायची स्वार्थभावना प्रबळ झालेली होती; म्हणूनच त्यांनी अजयला पुढे शिकवायला नकार दिला नं?–या शंकेचं उत्तर माहीत असूनही दिलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

विक्रमादित्याने यावर उत्तर दिले– "एका राजपुत्राला त्याच्या पित्यासमोर मूर्ख म्हणून उघडे पाडणे अनुचित होय! म्हणूनच ही गोष्ट विद्यानन्दयोगींनी राजा त्याला समजेल अशा बेताने युक्तीने मांडली. अजय कदाचित एकपाठी असेलही, परन्तु जन्मापासूनच तो मूर्ख आहे. त्याला मूर्ख लोकांच्या गोष्टी सांगितल्या. पण त्या ऐकूनही अजयला कळले नाही की–आपणही त्या मूर्खांपैकीच एक आहोत! दोन आठवड्यात सर्वशास्त्र–पारंगत झाला तर तो इतरांना सतावू शकतो. तो राजपुत्र आहे म्हणूनच त्याचा अहंकार इतरांच्या त्रासालाच कारणीभूत होईल. म्हणून विद्या शिकण्याची त्याची पात्रताच नाही. तेव्हा अत्यन्त निस्वार्थ बुद्धीने आणि राज्यकल्याणाचा विचार करूनच विद्यानन्द योगींनी अजयला विद्यादान करण्याचे अमान्य केले आहे."

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या झाडावर जाऊन बसला.

(कल्पित)

गायींची वाटणी

एका गावात धर्मदास नावाचा एक धनवान माणूस रहात असे. आपला अंतकाळ जवळ आलेला ओळखून त्याने आपले मुलगे शिवराम व नारायण यांना बोलावून म्हटले–"हे पहा, माझ्या मृत्यू नन्तर सुतळीच्या तोड्यासकट ही सर्व संपत्ति तुम्ही दोघे सारखी वाटून घ्या."

पित्याच्या मृत्यू नंतर त्या दोघांनी सर्व संपत्तीचे अगदी सारखे दोन भाग केले. सर्व इस्टेट सारखी वाटली गेली; पण आता तेरा गायी राहिल्या. त्या कशा सारख्या वाटून घ्याव्या हे काही त्यांना कळेना!

त्यांच्या अडचणीची माहिती झाल्यावरून गंगाधरशास्त्री नावाचा एक ब्राह्मण त्यांच्या घरी गेला आणि म्हणाला–"मुलांनो, मला वाटतंय की तुम्ही आपल्या वडिलांच्या श्राद्धानिमित्त गोदान कराल. तुम्ही एक गाय मला दान दिलीत तर तुमच्या वडिलांच्या आत्म्याला शान्ति मिळेल. गायींच्या वाटणीची तुमची अडचणही दूर होईल!"

शिवराम अन् नारायण यांनी ब्राह्मणाची सूचना अमान्य करीत म्हटले–"दान-बीन देण्यावर काही आमचा विश्वास नाही. आम्हाला वाटतं की तुम्ही कष्ट करून पैसा मिळवावा."

गंगाधरशास्त्री म्हणाले–"मी जर केवळ दानावरच आशा लावून बसलो असतो तर तुमच्यासारखे अधिकांश अश्रद्ध लोक रहात असलेल्या या गावात मला जगणंच अशक्य झालं असतं. मी आपल्या बुद्धीच्या जोरावर लोकांच्या अडचणी सोडवून त्याचा मेहनताना मिळवत असतो. मोबदला मिळणार असेल तर तुमची गायींच्या वाटणीची अडचणही मी सोडवून देईन."

"सांगा काय हवा मोबदला तुम्हाला?" शिवराम अन् नारायणने विचारले.

"एक गाय." गंगाधरशास्त्री म्हणाले.

"अहाहा! तुम्हाला एक गाय दिली की हिशोब बरोबर होईलच मुळी! यात तुमची बुद्धिमत्ता ती काय?" दोघंही म्हणाले.

"मी तुमच्याकडून अगोदर गाय न घेता वाटणी करून देईन आणि मगच आपला मेहनताना घेईन. मग तर झालं?" गंगाधरशास्त्रींनी आपली अट सांगितली.

आता शिवराम आणि नारायणचं कुतुहल वाढलं. दोघा भावांनी खूप डोकं खाजवलं, पण गंगाधरशास्त्री काय युक्ति करणार हे काही त्यांच्या लक्षात येईना! ते म्हणाले—"ठीक आहे. मेहनताना म्हणून तुम्हाला गाय दिल्यावरही आम्हाला दोघांना गायी सारख्या-सारख्या मिळाल्या पाहिजेत."

"मान्य आहे मला. आता माझी गाय तुमच्या गायींच्या संख्येत मिळवा. चौदा गायी झाल्या एकूण? म्हणजेच तुम्हा दोघांना प्रत्येकी सात-सात गायी मिळतील. आता वाटणी बरोबर झाली न?" गंगाधरशास्त्रींनी विचारले.

"थांबा, तुम्हाला आता एक गाय दिली की आमची वाटणी सारखी कशी होईल?" दोघांनी एका स्वरात विचारले.

"मला एक गाय दिल्यावर तुमच्या-जवळ बाराच गायी राहतील ना! आता अडचण काय?" गंगाधरशास्त्री म्हणाले.

"मग तुम्ही जी गाय दिली तिचं काय?" दोघांनी आपली अडचण मांडली.

"मी तुम्हाला माझी गाय देऊन नाही टाकली काही! केवळ वाटणीच्या सोयी-साठी मी तिला तुमच्या गायींत मिसळले." गंगाधरशास्त्री म्हणाले.

गंगाधरशास्त्रींचा हा निवाडा ऐकून दोघेही भाऊ जोरजोरात हसू लागले. गंगाधरशास्त्रींना एक गाय देत ते म्हणाले— "ही गाय आम्ही तुम्हाला मेहनताना म्हणून नाही देत आहोत, तर तुमचे चातुर्य अन् बुद्धिमत्तेबद्दल बक्षीस म्हणून देत आहोत, समजलं?"

गंगाधरशास्त्री मोठ्या खुशीने गाय घेऊन घरी निघून गेले.

चांदोबा पुरवणी - ५

ज्ञानाचा खजिना

या महिन्याचे इतिहासप्रसिद्ध व्यक्तित्व

दारा शिकोह

बादशहा शाहजहाँ आणि बेगम मुमताजमहल यांचा थोरला मुलगा दारा शिकोह याचा जन्म २० मार्च १६१५ रोजी झाला. वडिलांचे या मुलावर फार प्रेम आणि तो तसा आपल्या काळातील मोठा विद्वान ही होता. सत्य ही काही कुठल्या ही एका धर्माची मिरासदारी नाही असं त्याला वाटे.

ई.स. १६५७ मध्ये शाहजहाँ जेव्हां आजारी पडला तेव्हा दारा त्याच्याजवळ होता. वडिलांच्या मृत्युनंतर तोच राज-सिंहासनावर बसणार अशी अपेक्षा होती. पण शाहजहाँचा धाकटा मुलगा औरंगजेब याने आपल्या दोन भावांना दारा विरुद्ध भडकावले. भाऊच त्याचे शत्रु झाले आणि त्यांच्याशी अनेक लढायांत त्याला हार खावी लागली. मग त्याने पर्शियाला जाण्याचा विचार केला. वाटेत तो जीवन मलिकाच्या आश्रयाला गेला. दाराने एकदा त्याचा जीव वाचवला होता. तरी पण मलिकने त्याला औरंगजेबाच्या सह-कार्यांच्या हवाली केले. औरंगजेबाने त्याला मौलानांच्या ताब्यात दिले. त्यांनी त्याला काफिर ठरवले आणि मृत्यूची शिक्षा दिली.

तो कोण?

आपल्या देशात अनेक वर्षे भ्रमण केल्या-नंतर एक विद्वान आपली नगरी प्रतिष्ठान येथे पोचला. त्याने शेकडो कथांचा संग्रह केला होता आणि आपल्या आश्रयदात्या राजाला त्या वाचून दाखविण्याची त्याची इच्छा होती. पण राजाला त्या ऐकण्यात काही स्वारस्य वाटले नाही. तो मुकाट्याने राजाच्या दरबारातून बाहेर पडला. एक एकान्त स्थान पाहून त्याने आपली सर्व हस्तलिखिते अग्नि-कुंडात जाळायला सुरुवात केली. जेव्हा राजाला हे समजले तेव्हा तो त्याला परावृत्त करण्यासाठी धावत आला. पण तोपर्यंत सात भागांपैकी सहा अग्नीच्या भक्ष्य-स्थानी पडले होते. सातवा भाग फक्त वाचला. मूलत: ज्या भाषेत या कथा लिहिलेल्या होत्या ती भाषा आता अस्तित्वात नाही. त्या कथांचे नंतर संस्कृत मध्ये केलेले भाषान्तर उपलब्ध आहे.

तो विद्वान कोण?

पृष्ठ ८ पहा......

पिष्ठमय पदार्थांची परीक्षा

सूचना :

स्वयंपाकघरात वापरल्या जाणाऱ्या एकाद्या पिष्ठमय पदार्थावर आयोडिनचे काही थेंब टाका आणि त्याला जो निळा-जांभळा रंग येतो तो पहा. ही पिष्ठमय पदार्थांची परीक्षा आहे. काय पहायचं हे समजून बटाटा, पावाचा तुकडा अथवा एकाद्या खाद्य पदार्थावर थोडे आयोडिन टाका. कशात पिष्ठमय पदार्थ आहे हे आता तुम्ही सांगू शकाल ? कच्च्या बटाट्यासारखा ताजा पदार्थ असला, तर तो सुकेपर्यंत तुम्हाला थांबावं लागेल. मग याच प्रमाणे तुमच्या वहीच्या कागदाचा तुकडा, वर्तमानपत्राचा एकदा कागद अथवा एकाद्या मासिकाच्या गुळगुळीत-चमकत्या कागदावर आयोडिन टाकून पहा.

काय होते आणि का ?

बटाटा, पीठ व पिठाचे बनवलेले खाद्य पदार्थ (उदाहरणार्थ ब्रेड) तसेच वहीचा कागद व डिट्टो कागद यात पिष्ठमय पदार्थ आहे असे दिसते, पण वृत्तपत्राचा कागद आणि चमकत्या गुळगुळीत कागदात त्याचे अस्तित्व दिसत नाही. वृत्तपत्राचा कागद गुळगुळीत बनविण्यासाठी काही विशेष द्रव्याचा वापर केला जात नाही, पण चमकणाऱ्या कागदात मात्र अशा द्रव्याचा उपयोग केलेला असतो. वहीचा कागद अथवा डिट्टो कागदात पिष्ठमय पदार्थ असतो हे तुमच्या लक्षात येईल.

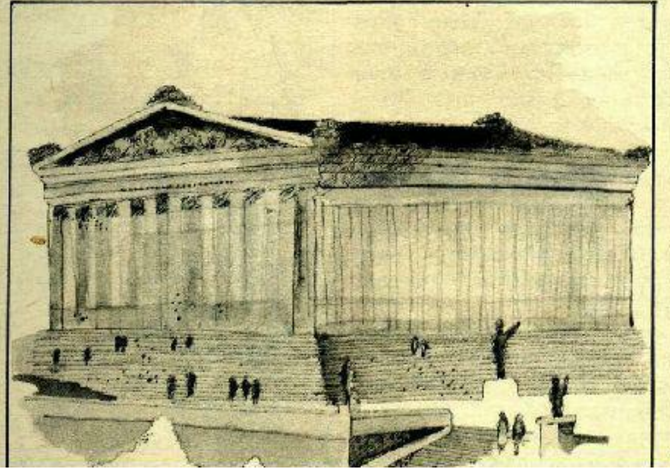
खाद्य-पदार्थांचे काही गुण वासाने अथवा चवीने लक्षात येतात. पिष्ठमय पदार्थांचे अस्तित्व अशा रीतीने कळू शकेल का ? मक्याच्या पिठाचा वास घेऊन किंवा चाखून पहा तर खरं !

पिष्ठमय पदार्थ पचनापूर्वी साखरेच्या स्वरूपात बदलतात, आणि आपल्या तोंडात सुटणारी लाळ हा एक पाचक रस आहे. म्हणूनच पिष्ठमय पदार्थांचे कण तोंडात बराच वेळ राहिले तर त्यांची साखर बनते. तुम्ही पावाचा एक तुकडा तोंडात ठेवून पहा, काही मिनिटांनी तो थोडा गोड लागू लागेल. तुम्हाला असं जाणवलं का ?

डायना देवीचे मन्दिर

एशिया मायनरच्या पश्चिम किनाऱ्यावर एफेसस नावाचे वैभवसंपन्न नगर वसलेले होते. त्यात असलेल्या भव्य मन्दिरामुळेच या नगराला महत्त्व प्राप्त झाले होते. हे डायना देवीचे मन्दिर होते. (ग्रीक भाषेत तिला आर्टेमिस असे म्हणत असत.) असे म्हटले जाते की एफेससमधील कारागीरांच्या काही पिढ्यांनी मिळून २२० वर्षांत या मन्दिराचे बांधकाम पुरे केले. दुर्दैवाने रोम-सम्राट नीरो याने हे मन्दिर लुटले आणि इसवी सन २६५ मध्ये गॉथ लोकांनी त्याचा पूर्ण नायनाट केला !

अलेक्झांडरच्या अभिमानाला आह्वान

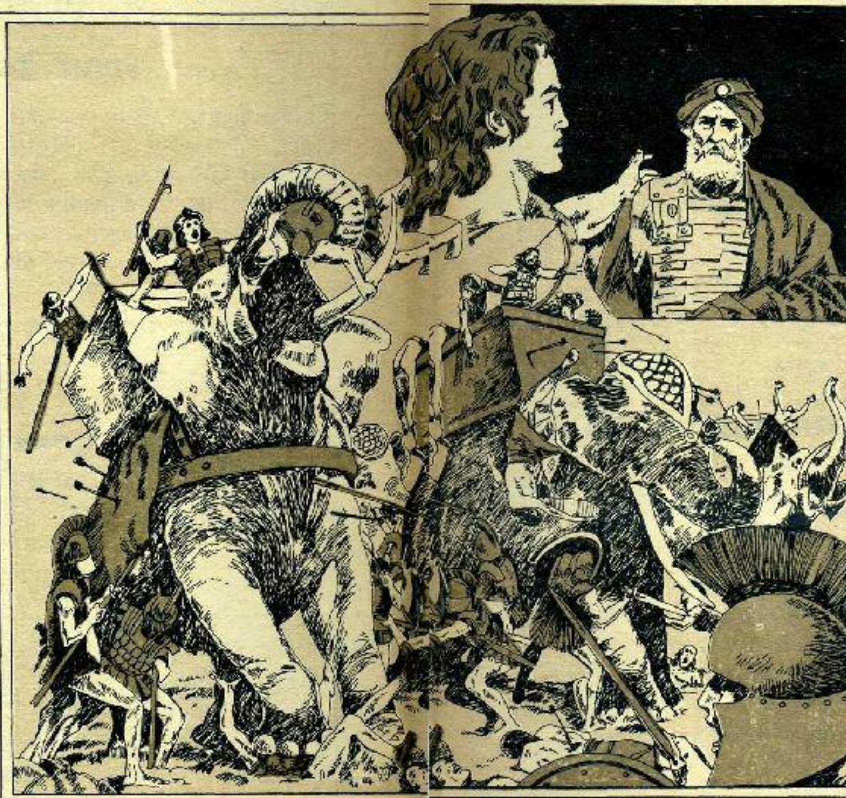
मॅसिडोनियाचा राजा फिलिप याचा पुत्र अलेक्झांडर (सिकन्दर) स्वत:ला खरोखरच देवाचा पुत्र मानत असे. दुसऱ्या कोणीही मिळवले नाही असे काहीतरी आपल्या नशिबाने मिळणार आहे असा लहानपणापासूनच त्याला स्वत:बद्दल विश्वास वाटे.

अलेक्झांडरचा जन्म झाला त्याच दिवशी त्याच्या वडिलांना लढाईत मोठाच विजय मिळाला, त्यामुळे त्यांनाही वाटे की आपला हा मुलगा म्हणजे विशेष कोणीतरी आहे!

मानवतेचा गुरु म्हणून प्रसिद्ध असणाऱ्या ॲरिस्टॉटलचा विद्यार्थी बनण्याचे भाग्य अलेक्झांडरला लाभले होते. अलेक्झांडर म्हणे–"वडिलांनी मला केवळ जीवनच दिले. परन्तु ते जीवन कसे जगावे हे मला माझ्या गुरूने-ॲरिस्टॉलनेच शिकवले!"

अलेक्झांडरला जगज्जेता बनायला ॲरिस्टॉटलनेच शिकवले-असे म्हणणे कठीण आहे. परन्तु, एवढे मात्र खरे की अलेक्झांडरच्या मनात काहीतरी मिळवण्याची भावना ॲरिस्टॉटलनेच जागवली; आणि अलेक्झांडरने ती भावना लढायांच्या द्वारे पुरी केली.

इ. स. पू. चौथ्या शतकातील ही गोष्ट आहे. त्यावेळी पर्शिया हा एक शक्तिशाली देश होता. डॅरियस राजा त्यावर राज्य करीत होता. या डॅरियसचा अलेक्झांडरने पराभव केला. या विजयाने प्रोत्साहन मिळून अलेक्झांडर आपले सैन्य घेऊन एका मागून एक देश पादाक्रान्त करीत चालला

आणि शेवटी इ. स. पू. ३२६ मध्ये तो हिन्दुस्तानात दाखल झाला.

इतके देश तो फिरला होता, पण इथल्यासारखी उत्तम संस्कृति त्याला कोठेही दिसली नव्हती. हिन्दुस्तानात पोचल्यावर प्रथम लढाई करण्यासारखा त्याला दिसला तो तक्षशिलेचा राजा. परन्तु या राजाने त्याचे इतक्या आपुलकीने स्वागत केले की अलेक्झांडर भारावूनच गेला! त्याच्यासाठी आयोजित केलेल्या स्वागत-समारंभाला अनेक राजे उपस्थित राहिले. परन्तु मुद्दाम अनुपस्थित राहिला तो राजा पुरु (पोरस)! पुरूचे राज्य झेलमच्या दुसऱ्या तीरावर होते. त्याने अलेक्झांडरला युद्धाचे आव्हान दिले!

पुरूच्या सैन्याला अपेक्षा नव्हती अशा एका वादळी रात्री अलेक्झांडरच्या सैन्याने नदी ओलांडली! या हल्ल्याला तोंड देण्यासाठी पुरूने ताबडतोब आपल्या सैन्याची हालचाल सुरू केली. या घनघोर युद्धात आपले जवळजवळ सर्वच सैनिक मारले जाईपर्यंत पुरु शर्थीने लढला. त्याच्या या धैर्याचा अलेक्झांडरवर फारच चांगला परिणाम झाला. शेवटी जखमी पुरूला जेव्हा अलेक्झांडरसमोर आणले तेव्हा त्याने पुरूला विचारले–"मी तुला कशा प्रकारची वागणूक द्यावी अशी तुझी अपेक्षा आहे?" "एका राजाला जशी द्यावयास हवी तशी!" पुरु उत्तरला. अलेक्झांडरने पुरूला त्याच्या राज्यासकट स्वतन्त्र केले आणि ते एकमेकांचे मित्र बनले!

प्राचीन भारतात भटकन्ती

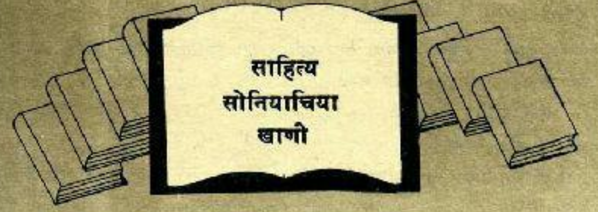

१. एका तरुण भारतीयाने अलेक्झांडरला आपल्या धीट बोलण्याने जिंकले होते. हा तरुण कोण होता ?
२. या तरुणाने कोणत्या घराण्याची स्थापना केली ?
३. त्याचा सल्लागार व मन्त्री कोण होता ?
४. त्याने लिहिलेल्या सुप्रसिद्ध ग्रन्थाचे नाव काय ?
५. त्याचे वैशिष्ट्य कोणते ?
६. कनिष्कने आश्रय दिलेला सुप्रसिद्ध वैद्यशास्त्रज्ञ कोण ?
७. त्याने लिहिलेल्या ग्रन्थाचे नाव काय ?
८. कलकत्ता शहराची स्थापना कोणी केली ?
९. शहराच्या उद्घाटनाची तारीख कोणती ?
१०. कलकत्त्यातील सर्वात जुनी संस्था कोणती ?

आपले सामान्यज्ञान

१. नुकतेच जन्मलेले कांगारू-शावक आकाराने केवढे असते ?
२. वयाच्या अवघ्या चौथ्या वर्षी सफल अशा संगीत नाटकाची रचना करणारा कोण ?
३. मुंगी किती ओझे वाहू शकते ?
४. ओरांग ओटांग म्हणजे काय ?
५. पृथ्वीवर सर्वात कोरडी अशी जागा कोणती ?
६. सूर्याच्या एकूण आकारमानात किती पृथ्व्या बसू शकतील ?
७. पृथ्वीवर पडलेल्या उल्कांपैकी सर्वात अधिक वजनाची उल्का कुठे आहे ?
८. मानवाच्या दोन्हीं किडन्यांमधील मिळून नसांची लांबी किती होईल ?
९. पावसाच्या पाण्यात व्हिटॅमिन असते काय ?
१०. २५ डिसेंबर हा दिवस ख्रिसमस म्हणून साजरा करण्याची पद्धत येशू ख्रिस्ताच्या जन्मापासूनच सुरू झाली काय ?

......पान आठवर पहा

१. रचनात्मक साहित्यासाठी ठेवलेल्या भारतीय राष्ट्रीय पुरस्काराचे नाव काय ?
२. हा पुरस्कार देणाऱ्या संस्थेचे नाव काय ?
३. याच प्रकारच्या दुसऱ्या दोन संस्थांची नांवे कोणती ?
४. भारताचे कोणते पंतप्रधान सुप्रसिद्ध लेखकही होते ?
५. त्यांचे तीन प्रमुख ग्रन्थ कोणते ?
६. रवीन्द्रनाथ टागोर यांना साहित्याबद्दल नोबेल पुरस्कार केव्हां मिळाला ?
७. कोणत्या पुस्तकासाठी त्यांना हे बक्षिस मिळाले ?
८. कोणत्या भारतीय-पोर्तुगीज तरूण कवीने इंग्रजीत सुरेख काव्यरचना केली ?
९. महान् राष्ट्रवादी पुढारी लोकमान्य टिळक यांनी लिहिलेल्या प्रसिद्ध पुस्तकाचे नाव काय ?

......पान आठवर पहा

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

मराठी : हृदय

आसामी : हृदय	कानडी : हृदय	संस्कृत : हृदयम्
बंगाली : हृदय	काश्मिरी : दिल	सिन्धी : दिली, हियां
इंग्रजी : हार्ट	मल्याळी : हृदयम्	तमिळ : इदयम्
गुजराथी : हैयूं, हृदय	उडिया : हृदय	तेलगु : गुण्डे
हिन्दी : हृदय, दिल	पंजाबी : हिरदा, दिल	उर्दू : दिल, ज़मीर

तुम्ही विश्वास ठेवाल ?

* कि आईबाप दीर्घायुषी नसतील तर त्यांचे मूलही दीर्घायुषी होऊ शकणार नाही.
* कि आइस्क्रीम तब्येतीला थंड असते.
* कि स्वप्ने रंगहीन असतात.

अंहं, मुळीच नाही !

* दीर्घायुष्याच्या बाबतीतच बोलायचे, तर शोधकार्य असे सांगते की या दोन्हींचा काहीही संबंध नाही.
* आइस्क्रीममधे खूप कॅलरी असतात. त्यामुळे परिणामत: शरीरयंत्रणेला उष्णताच मिळते.
* ती रंगीत असू शकतात.

उत्तरावली

तो कोण ?

गुणाढ्य. त्याच्या ग्रंथाचे नाव बृहत्कथा. पुढे सोमदेवाने त्याचे संस्कृतमधे केलेले भाषांतर कथासरित्सागर या नावाने प्रसिद्ध आहे.

इतिहास

१. चन्द्रगुप्त.
२. मौर्य घराणे.
३. कौटिल्य किंवा चाणक्य.
४. अर्थशास्त्र.
५. कायदा व समाजशास्त्र यावर पद्धतशीर लिहिला गेलेला जगातील पहिला ग्रन्थ.
६. चरक.
७. चरक संहिता.
८. जॉन कारनॉक.
९. २४ ऑगस्ट १६९०.
१०. कालीघाटावरील कालीदेवीचे मन्दिर.

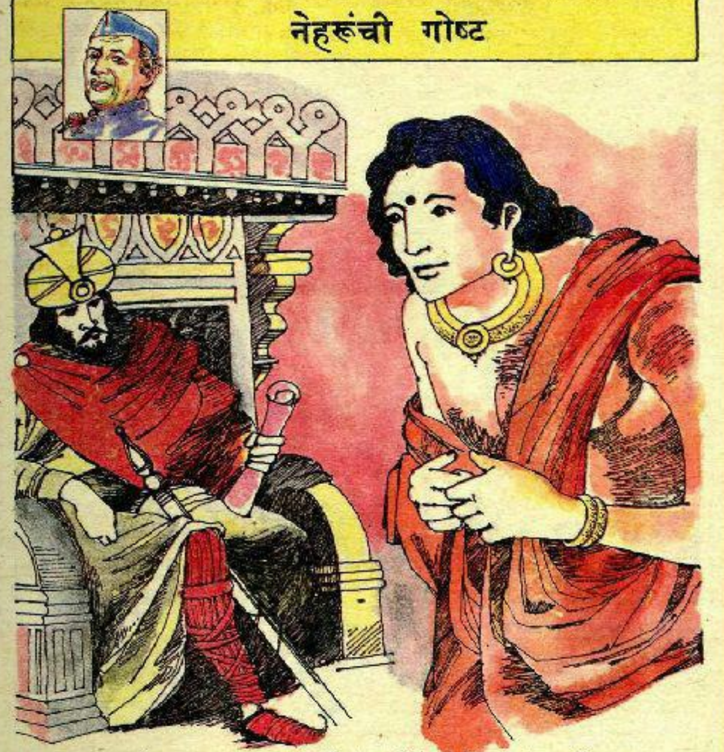
विज्ञान

१. पाऊण इंच. परन्तु पूर्ण वाढ होईपर्यंत ते शावक आईच्या शरीराला असलेल्या पिशवीतच रहाते.
२. मोझार्ट. संगीत नाटक मिथ्रिडाइट्स्.
३. स्वत:च्या वजनाच्या पन्नासपट.
४. प्राचीन जंगली मानव.
५. चिली देशातील कॅलम नावाचे स्थान. मानवाच्या आठवणीत आजपर्यंत तेथे कधीही पाऊस पडलेला नाही.
६. एक मिलियन पृथ्व्यांपेक्षा जास्तीच.
७. आफ्रिकेत. तिचे वजन साठ टनांपेक्षा जास्तीच.
८. जवळजवळ ४० मैल.
९. होय. व्हिटॅमिन बी.
१०. नाही. इसवी सन ४४० पासूनच.

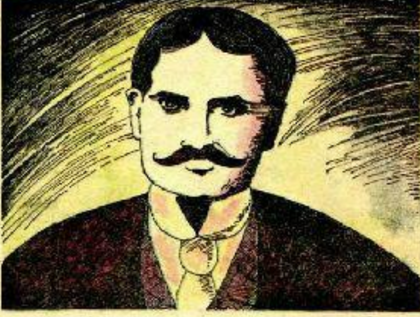
साहित्य

१. साहित्य अ‍ॅकॅडेमी पुरस्कार.
२. साहित्य अ‍ॅकॅडेमी.
३. संगीत नाटक अ‍ॅकॅडेमी आणि ललित कला अ‍ॅकॅडेमी.
४. जवाहरलाल नेहरू.
५. भारताचा शोध; जागतिक इतिहासाचे ओझरते दर्शन आणि आत्मचरित्र.
६. इसवी सन १९१३ त.
७. गीतांजली.
८. हेन्री डेरोझिओ.
९. गीतारहस्य.

नेहरूंची गोष्ट

अठराव्या शतकात मोगल बादशह फरुख् बशीर जेव्हां काश्मीर मध्ये गेला, तेव्हां राजकौर नावाच्या एका ब्राह्मणाशी त्याचा परिचय झाला. ब्राह्मणाचे असामान्य पांडित्य पाहून ते खुष झाले. अशा प्रकारे राजाश्रय मिळाल्यावर हा परिवार काश्मीर सोडून दिल्लीत स्थायिक झाला, दिल्लीत एका कालव्याच्या किनाऱ्यावर त्यांनी आपलं घर बांधलं. कालव्याला हिन्दीत 'नहर' म्हणतात, म्हणून लोक त्यांना नेहरू म्हणू लागले. या परिवारातील एक गंगाधर नेहरू यांचा १८६१ मध्ये देहान्त झाला. त्यांच्या मृत्युनंतर मोतीलाल यांचा जन्म झाला. मोतीलालचे थोरले भाऊ नंदलाल यांनी मोतीलालचे पालन-पोषण करून त्यांना लहानाचे मोठे केले.

मोतीलाल परिश्रमपूर्वक शिकून वकील बनले. त्याच काळात अलाहाबादच्या हाय-कोर्टाची स्थापन झाली. मोतीलालने अलाहाबादला जाऊन आपली वकिली सुरू केली. थोड्याच काळात त्यांनी अमाप पैसा मिळविला. थोरले बंधु मरण पावल्यावर दोन्ही कुटुम्बे एकत्र राहू लागली आणि एकत्र कुटुम्बाची सर्व जबाबदारी मोतीलालने उचलली.

मोतीलालचं प्रथम अपत्य आणि त्यांचा एकमेव मुलगा जवाहरलाल याचा जन्म १४ नोव्हेंबर १८८९ रोजी झाला. जवाहरचे पिता दिवस भर काम करून संध्याकाळच्या वेळी आपल्या मित्रांसह हास्य-विनोद करीत बसत. त्यावेळी जवाहरलाल पडद्याच्या मागून सर्व काही पहात राही आणि मोठ्या लोकांच्या जीवनपद्धतीचे बारकाईने अवलोकन करी.

एकदा मोतीलाल लाल रंगाचे मद्य पीत असता जवाहरने पाहिले आणि धावत जाऊन आईला बातमी दिली–' आई ग, पिताजी रक्त पीत आहेत बघ !' मुलाचा भोळेपणा पाहून आई स्वरूप-राणी मनातल्या मनात हंसली.

मोतीलाल सामान्यपणे अत्यन्त उदार-पणे वागत असत. पण रागावले म्हणजे त्यांचे वर्तन निर्दयतेचे असे. एक दिवशी जवाहरने वडिलांच्या टेबलावर दोन पेन पाहिले. त्याला वाटलं वडील काही एकाच वेळी दोन पेनांनी लिहीत नाहीत. असा विचार करून त्याने एक पेन चोरले. जेव्हां चोरी उघडकीस आली तेव्हां मोतीलाल रागाने लाल झाले अणि त्यांनी जवाहरला चांगलेच चौदावे रत्न दाखविले.

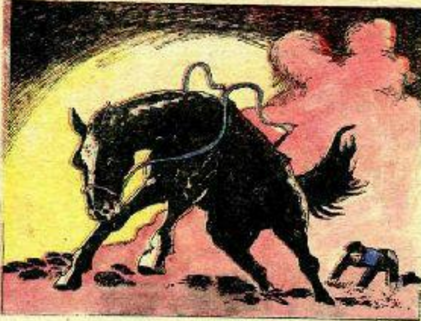

मार खाल्ल्यावर ही जवाहरच्या मनात वडिलांबद्दल थोडा सुद्धा दुर्भाव निर्माण झाला नाही. त्याने मनात विचार केला–वडिलांना न सांगता मी पेन चोरलं, तेव्हां त्यांनी मला केलेली शिक्षा योग्यच म्हटली पाहिजे. जवाहरची आई त्याच्याशी अत्यन्त प्रेमाने व आपुलकीने वागे. ती नेहमी आपल्या मुलाला रामायण व महा-भारतातील गोष्टी सांगत असे.

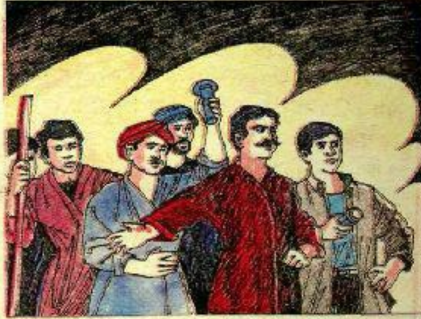
दर वर्षी जवाहरचा वाढदिवस मोठ्या थाटात साजरा केला जाई. त्याच्या साठी नवे कपडे बनविले जात. एका मोठ्या तराजूच्या एका पारड्यात त्याला बसविले जाई आणि दुसऱ्या पारड्यात गहू अथवा उत्तम भाज्या घालून त्याचे वजन केले जाई. मग या वस्तु गरिबांना वाटल्या जात. छोट्या जवाहरला वाटे की हा वाढदिवस वर्षातून एकदाच का बरे येतो ?

जवाहरलाल आपल्या एका सैनिक मित्राच्या मदतीने घोडयावर बसायला शिकला, एक दिवशी तो एकटाच घोडयावर बसून बाहेर गेला आणि खाली पडला. घोडा एकटाच घरी परतला.

त्यावेळी मोतीलाल आपले नातेवाईक व मित्र-मंडळींसाठी एका मेजवानीच्या व्यवस्थेत गुंतलेले होते. जवाहरला न घेताच घोडा एकटा आलेला पाहून सर्व जण एकदम घाबरले. सर्व जण त्याच्या शोधार्थ चारी दिशांना धावत बाहेर पडले.

शेवटी छोटया जवाहरला एकटाच पायी येताना पाहून सर्वांना खूप आनन्द झाला. जवाहरलाल नेहरू मोठे झाल्यावर जेव्हां या संबंधी चर्चा होई, तेव्हां ते म्हणत–"त्या दिवशी सर्वांनी माझी अशी प्रशंसा केली की मी जणू एकादे प्रचंड धाडस करून परत आलो आहे." (क्रमशः)

कलेचा आदर

विदर्भ देशाचे राजा विचित्रसेन याचा स्वभाव मोठा विचित्र होता. एकदा एकदी गोष्ट त्यांच्या मनात आली की मग ते वेडयासारखे तिच्या मागे लागत.

एकदा ते निरनिराळया रंगांचे मिश्रण करून एक चित्र रंगवीत होते, त्यावेळी त्यांचा उपसेनापति आपल्या काही व्यक्तिगत कामासाठी त्यांना भेटायला आला. राजाला खूष करण्याच्या विचाराने तो म्हणाला–"महाराज, आपली चित्रकलेची आवड मला चांगली माहीत आहे. पण आपण इतकी कलापूर्ण चित्रे रेखाटू शकता याची मला कल्पना नव्हती. ज्या अपूर्व प्रतिभेने आपण ही चित्रे रंगविता, ती केवळ अंतःपुरात रहावीत हे योग्य नाही."

उपसेनापतीचे बोलणे ऐकून राजाला खूप आनन्द झाला आणि म्हणाला–"मला वाटतं, या सर्व ललित कला श्रीमंत लोकांच्या उपयोगाच्या आहेत. सामान्य जनांना यांपासून काय फायदा होणार?"

यावर उपसेनापतीने आपला विचार सांगितला–"महाराज, कोणत्याही कलेचा अंतिम उद्देश असतो आत्मसंतोष! आपण जी चित्रे काढीत आहात, काही चांगल्या चित्रकारांकडून त्यांच्या प्रतिकृति बनवून घेऊन सामान्य जनतेला परवडेल अशा किंमतीला त्यांची विक्री झाली पाहिजे. याचा परिणाम असा होईल की प्रजेत कलेविषयी आदर वाढेल, जनतेत अभिरुचि जागृत होईल."

उपसेनापतीच्या लक्षात आले की आपले म्हणणे राजाला पटले आहे. आणि मग कार्य-सिद्धीच्या आनंदात तो तेथून बाहेर पडला. आता विचित्रसेन आपली चित्रे सामान्य प्रजेला कमीत कमी किमतीत कशी उपलब्ध करून देता येतील याबाबत विचार करू

सुमन गर्ग

लागला. दुसऱ्या दिवशी राजाने आपला मंत्री माधव वर्माशी सल्ला-मसलत केली; त्याने आपला विचार सांगितला–"महाराज, भारी किंमतीची चित्रे साधारण जनतेला परवडतील अशा किमतीत विकण्यासाठी आपल्या तिजोरीतून खूप खर्च करावा लागेल. पण याशिवाय मला शंका आहे ती अशी की सामान्य लोकांचे त्यात काय कल्याण होईल बरे? मला अशी भीति वाटते की या योजनेची अंमल-बजावणी केली तर आपल्या बाकीच्या अनेक योजना अपुऱ्या राहतील."

परंतु विचित्रसेनला मंत्र्याचा सल्ला रुचला नाही. एक आठवड्या भरात राजाने अनेक चित्रकारांची नियुक्ति केली. मूल्यवान लाकडी तक्त्यांवर आपल्या चित्रांच्या नकला तैल-रंगात बनवून घेतल्या आणि अत्यंत कमी किमतीत त्यांच्या विक्रीची व्यवस्था केली.

अशा रीतीने एक वर्षाचा काल लोटला. एक दिवशी राजा मंत्र्याला म्हणाला–"मंत्री महाशय, मी चितारलेल्या चित्रांचा जनतेवर काय परिणाम होत आहे हे पाहण्याची माझी इच्छा आहे. आपण वेष पालटून व्यापाऱ्यांच्या रूपात आपल्या देशात भ्रमण करू या. कलात्मक वस्तूंची विक्री करणाऱ्या दुकानात अनेक कलाप्रेमी ग्राहक येत असतील. त्यांच्याकडून मला पाहिजे मी माहिती आपल्याला सहज मिळेल. आवश्यक वाटले तर आपण काही ग्राहकांशी बोलणे ही करू."

मंत्री अशा संधीची वाटच पहात होता. त्याने राजाची योजना एकदम मान्य केली. दोघे जण देशाटनाला निघाले.

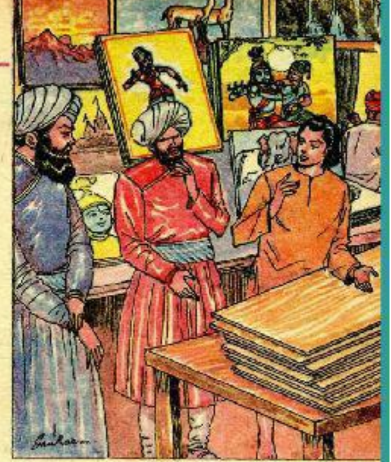
ते राजधानीतल्या एका मोठ्या दुकानात पोचले. तिथे अनेक कलात्मक वस्तु आणि निरनिराळ्या चित्रकारांची चित्रे सुशोभित होती. विचित्रसेनच्या चित्रांचा एक ढीग एका कोपऱ्यात त्यांना दिसला.

त्याच वेळी प्रौढ वयाचा एक असामी दुकानात शिरला आणि म्हणाला–"मी एक नवीन घर बांधलं आहे. आपल्या घराला दृष्ट लागू नये म्हणून एक चित्र मला खरेदी करायचं आहे. प्रत्येक दुकानदार अवाच्या सवा किंमत सांगत आहे. आपल्या राजा विचित्रसेनांची चित्रं आपण फार कमी किमतीत देता असं मी ऐकलंय! म्हणून मला त्यांचं एकादं चित्र द्याल?"

हे ऐकून राजाला आपला अपमान झाल्यासारखं वाटलं. राजा तेथून निघालाच, एवढ्यात एका चित्रकाराने प्रवेश केला नि विचारलं–"राजा विचित्रसेनची दोन चित्रं मला द्याल?" असं म्हणून त्याने खिशांतून पैसे काढले.

मंत्र्याच्या लक्षात आलं की हा कोणी तरी चित्रकार आहे. तो त्याला म्हणाला–"आपण थोर चित्रकार आमच्या राजेसाहेबांची चित्रे खरेदी करीत आहात हे पाहून मला खूप आनन्द झाला. मला असं वाटतं की आपण आपल्या विद्यार्थ्यांना चित्रकला शिकवताना आदर्श चित्र म्हणून ही दाखवीत असाल! आपल्या राजेसाहेबांची चित्रे खरोखरीच फार उच्च अभिरुचीची! आपल्या समाजांतील लोकांना ती निश्चित खूप आवडत असली पाहिजेत."

चित्रकार मंद स्मित करीत म्हणाला–"एका उत्तम चित्राच्या कलात्मक मूल्यांची

कशी हानि होते हे सोदाहरण दाखविण्यासाठी मी ही चित्रे खरेदी करीत आहे."

हे उत्तर ऐकून राजाचं डोकं भणभणू लागलं. तो तिथून बाहेर पडू पाहणार इतक्यात एक वृद्ध स्त्री दुकानांत आली राजाने चितारलेली चार चित्रं खरेदी करून जाऊ लागली.

तिच्या जवळ जाऊन मंत्र्याने विचारलं–"बाई, तुम्ही एकदम चार चित्रं खरेदी केलीत. जुन्या पिढीतल्या लोकात अजून कलांबाबतची अभिरुचि जिवंत आहे असंच म्हटलं पाहिजे!"

मंत्र्याचं विधान ऐकून म्हातारी लज्जित होऊन म्हणाली–"महाराज, कले

संबंधी अभिरुचि श्रीमंत लोकातच असू शकते. माझ्या सारख्या दरिद्री बाईच्या अंत:करणांत ती कशी असणार? मग मी ही चित्रे का खरीदली असं विचाराल? या चित्रासाठी जे लाकूड वापरले आहे, ते अत्यंत उत्तम दर्जाचे आहे. माझ्या जुन्या कौलारू घराच्या खिडक्यांच्या काही फळ्या मोडल्या आहेत. टीक खरेदी करणं मला शक्य नाही. म्हणून ही लाकडं घेऊन चालली आहे झालं!"

प्रमाणिकपणे वृद्धेने जे काही सांगितलं त्यावर मंत्री काय बोलणार? त्याने राजाकडे सहेतुकपणे पाहिले.

आता राजाच्या लक्षात आलं की चित्रकलेतील प्रतिभा आणि कला यांच्याविषयींच्या आपल्या प्रेमाचा सामान्य जनता कसा अर्थ लावीत आहे.

राजा आपल्या मंत्र्यासह राजमहालात परत आला आणि निराशेच्या सुरात म्हणाला—"मंत्रीजी, सामान्य प्रजेच्या मनात कलेसंबंधी अभिरुचि निर्माण करण्याचा जो प्रयत्न मी केला ती एक मोठी चूक होती. माझ्या चित्रांच्या प्रतिकृति निर्माण करणाऱ्या चित्रकारांना आजच सुट्टी देऊन टाका."

"महाराज, आपण रागावणार नसाल तर एक गोष्ट सुचवू इच्छितो. सामान्य जनतेत कलेसंबंधी अभिरुचि निर्माण करणे अत्यन्त आवश्यक आहे. पण या कार्यात उत्तम प्रतिभावन्त कलाकारांचे सहकार्य मिळविले पाहिजे. अशा कलाकारांना राजाश्रय मिळाला पाहिजे."

मंत्र्याची ही सूचना राजाला आवडली. पदरी असलेल्या चित्रकारांमधून काही प्रतिभासंपन्न कलाकारांना त्याने निवडले आणि त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली एका चित्रकला-विद्यालयाची स्थापना केली.

चित्रकलेची आवड असलेले नवयुवक या विद्यालयात विद्यार्थी म्हणून दाखल झाले, सामान्य जनतेत हळू हळू चित्रकले बाबत अभिरुचि वाढत चालली.

कृष्णावतार

नारदाने श्रीकृष्णाला दुसऱ्या दिवशी रुक्मिणीचा विवाह होणार असल्याची बातमी दिली नि तो निघून गेला. श्रीकृष्णाने आपल्या आप्त जनांना बोलवून सांगितले—आपल्या हितचिंतक नारदाने दिलेली बातमी तुम्ही सर्वांनी ऐकलीच! आता उशीर करणे नलगे! आपण कार्यारंभ करू या. आपण आताच कुंडिनपुराकडे जायला निघू. तुम्ही सर्व जण आपापली वाहने व सेना सज्ज करा. प्रस्थान करताना लक्षात ठेवा की सर्वात पुढे सात्यकी, मध्यभागी बलराम आणि शेवटी महाराजा उग्रसेन अशी रचना असेल. सर्व प्रकारची शस्त्रे घेऊन दारकासह मी सर्वप्रथम जातो आणि शिशुपाल, रुक्मि, जरासंध इत्यादींना चांगला धडा शिकवून रुक्मिणीला प्राप्त करतो.

सैन्याच्या प्रस्थान समयी दुंदुभीचा ध्वनि निनादला. सर्व यादवांनी निघण्याची तयारी केली. सर्वांचा उत्साह पाहून श्रीकृष्णाला अपार संतोष झाला. त्यानें स्वत: सुरेख वेष-भूषा केली नि रथावर आरूढ होऊन निघाला.

श्रीकृष्ण नवरदेवाच्या थाटात प्रवास करून विदर्भ देशात पोचला. तो जेव्हां कुंडिनपुराच्या जवळ आला. तेव्हां रुक्मिणीचा पिता भीष्मक पुढे आला नि त्यानें श्रीकृष्णाचा आदरसत्कार केला, गावा बाहेरच्या एका विश्रामगृहात त्याच्या निवासाची व्यवस्था केली. श्रीकृष्णाच्या

सेवेसाठी काही सेवक नेमले. त्यांना आज्ञा दिली की श्रीकृष्णाची कोणत्याही प्रकारे गैरसोय होणार नाहीं असे पहावे. सर्व पाहुण्यांना स्वादिष्ट भोजन देण्यात आले.

विवाह समारंभासाठी आलेल्या सर्व राजांनी कृष्णाला आलेला पाहून निर-निराळे तर्क-वितर्क लढविले. काही जण म्हणाले–"शिशुपाल तर कृष्णाचा आते भाऊ आहे. म्हणून या लग्नासाठी श्रीकृष्ण येथे हजर झालेला दिसतोय. पण श्रीकृष्णाला निमंत्रण तर कोणी पाठविलेले नाही. अशा परिस्थितीत त्याने का बरे यावे. कोणी ही मानी पुरुष असा निमंत्रणा-वाचून लग्न-समारंभात येणार नाही. खरे प्रेम आहे म्हणूनच आला असावा."

तर काही जणांनी शंका प्रदर्शित केली–"असं शक्य नाही. श्रीकृष्ण हा तर जरासंध व शिशुपालाचा शत्रु आहे. असं असतांना या सोहळयात श्रीकृष्ण का बरं आला असावा?"

सर्व यादवांसह श्रीकृष्ण येऊन पोंच-ल्याची वार्ता जेव्हां रुक्मिणी पर्यंत पोचली जेव्हां तिला कडक उन्हाळयात धरती वर शीतल वर्षा झाल्याचा भास झाला. तिला अत्यन्त आनंद झाला. ती मनातल्या मनात विचार करू लागली–"या संकटकाळी माझा उद्धार करण्यासाठीच श्रीकृष्ण येथे आला आहे, यात जरा ही संशय नाही. खरोखर माझा जन्म सार्थक झाला. माझी इच्छा पूर्ण झाली. पण मी त्याला प्रत्यक्ष केव्हां पाहू शकेन कोण जाणे?"

रुक्मिणी कृष्णाविषयी विविध कल्पना करू लागली. तिने आपल्या सख्यांना कृष्णाच्या कथा पुनः पुन्हा ऐकवल्या. आता तिच्या मनातील दैन्याची जागा उत्साहाने घेतली. तिकडे कृष्णाच्या मनात ही अन्य कोणते विचार नव्हते, तो केवळ रुक्मिणी-चेच स्मरण करीत होता. रुक्मिणीला आपण प्रत्यक्ष केव्हां पाहू शकू? तिचे हरण कसे करता येईल? आपल्याशी दोन हात

करायला येणाऱ्या शत्रूला कसे पराजित करता येईल? रुक्मिणीने मनोमन खरो-खरीच आपल्याला वरले आहे हे कसे जाणता येईल?"

श्रीकृष्णाने मनात विचार केला–"काही ही असो, जर रुक्मिणीचे माझ्यावर प्रेम असेल, तर सर्व देवतांनी जरी मला विरोध केला तरी मी निश्चित तिला प्राप्त केल्या-वाचून राहणार नाही."

होता होता दुसऱ्या दिवसाची सकाळ उजडली. भ्रमर कमलांवर गुंजारव करू लागले. चक्रवाकांचं अंधत्व संपलं, हंस सरोवरात पोहू लागले. कुमुद पुष्पे मलूल झाली. सूर्योदय झाला. कृष्णाने स्नानादि आटोपून अंगावर अलंकार चढविले. आणि आपल्या परिवारासह उल्हसित अंतः-करणाने विश्रामगृह सोडून तो रथावर आरूढ झाला. रुक्मिणीला पाहण्याची बलवती इच्छा त्याच्या मनात घर करून होती.

इकडे राजमहालात रुक्मिणीच्या सख्यांनी तिला श्रृंगारित केले. सर्व साज-सज्जा संपल्यावर रुक्मिणी सोन्याच्या पालखीत बसली. गावा बाहेर गौरी देवीच्या मंदिरात जाऊन गौरीची पूजा करण्यासाठी आपल्या सख्यांसह ती निघाली. मंदिराजवळ आल्या-वर ती पालखीतून खाली उतरली व आपल्या मैत्रिणींसह तिने मंदिरात प्रवेश केला. गौरी देवीला प्रणाम करून तिने प्रार्थना केली–"माते, माझ्यावर कृपा कर. ते श्रीकृष्णच मला पति म्हणून मिळावेत असे कर, आतां तुझ्या कृपेवरच सर्व अवलंबून आहे."

गौरी मातेची पूजा करून रुक्मिणी मंदिराच्या बाहेर आली. बरोबर त्याच वेळी श्रीकृष्णाने तिथे प्रवेश केला आणि रुक्मिणीला पहिल्या प्रथम पाहिले. त्याला वाटलं साक्षात् क्षीरसागरातून लक्ष्मी अवतीर्ण झाली आहे! त्याला असं ही वाटलं की ब्रह्मदेवाच्या सृष्टीत असं अनुपम लावण्य तिन्ही लोकी सापडणं कठिण आहे!

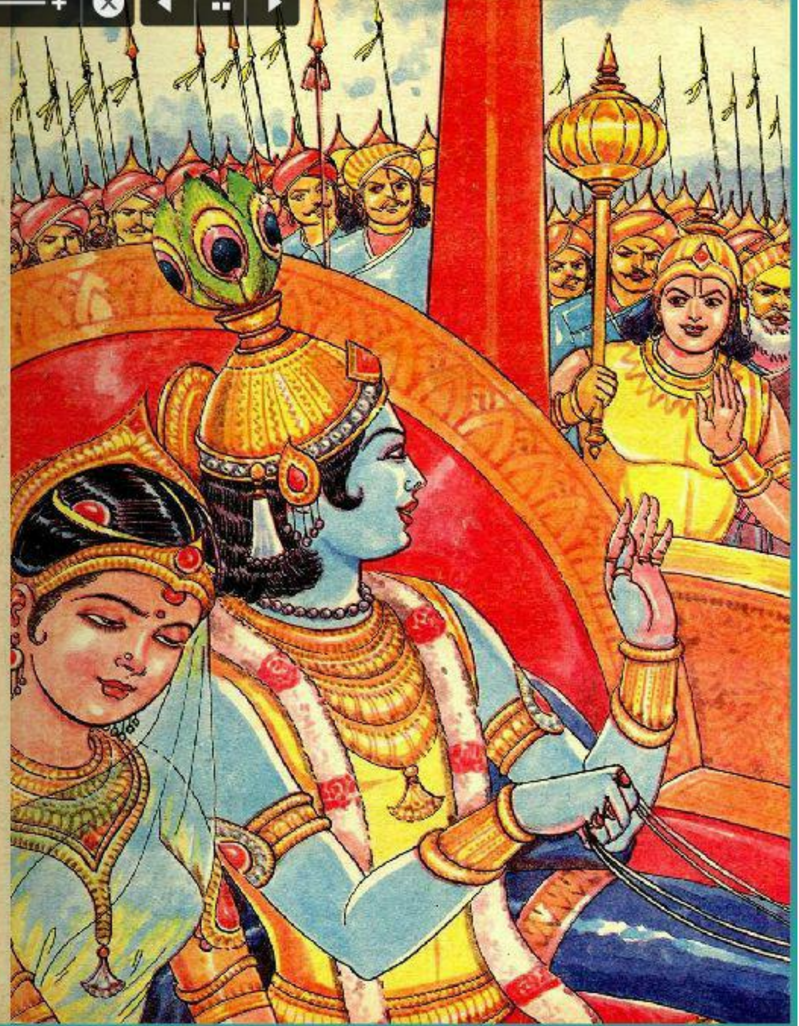
श्रीकृष्णाने आता पर्यंत रुक्मिणी संबंधी जे काही ऐकलं होतं त्या आधारे तो आपल्यावर नियंत्रण ठेवू शकला होता, पण आता प्रत्यक्ष डोळ्यांनी तिला पाहिल्यावर ते ही शक्य झाले नाही. मनात प्रणयाचा पूर भरून आला. दैवयोगाने रुक्मिणीला आपली बनविण्यासाठी योग्य स्थान व वेळ चालून आली. ही संधि हातची गमावणं म्हणजे निव्वळ मूर्खपणाच !

याच वेळी श्रीकृष्णाला रुक्मिणीने पहिल्यांदा पाहिलं. सख्यांनी तिला सांगितलं—हाच तो कृष्ण ! रुक्मिणीने डोळे भरून कृष्णाला पाहून घेतलं. आज पर्यंत ज्याचं केवळ ध्यान-चिंतन ती करीत राहिली, तो अचानकपणे डोळ्यांसमोर येऊन उभा ठाकला ! तिला आश्चर्य वाटले नि ती आनन्द-सागरात बुडू लागली. तिचं सर्व शरीर रोमांचित झालं आणि नयनांतून आनन्दाश्रू झरू लागले. समाधिस्थ योग्याप्रमाणें ती आतल्या आत तन्मय झाली. तिची ही स्थिति पाहून सख्यांना भय वाटू लागले.

एवढ्यात बलराम येऊन श्रीकृष्णाला भेटला. श्रीकृष्णाने थोडक्यात आपली योजना बलरामाला समजाऊन सांगितली. श्रीकृष्णाने रुक्मिणीला आलिंगन दिले आणि तिला उचलून रथांत बसविले. रुक्मिणीच्या सख्या घाबरून गेल्या. जवळचे सेवक कृष्णावर तुटून पडले. बलरामाने एक मोठा वृक्ष उचलला आणि पुढे येणारे रथ, हत्ती, घोडे आणि सैनिकांना पळवून लावले.

ही सर्व गडबड पाहताच उग्रसेन, सात्यकी, शतद्युम्न, विदूरथ, प्रसेनजित, वृष्णि आदि वीर आपल्या दलासह बलरामाला मदत करायला धाऊन आले. त्यांनी श्रीकृष्णाला समजावलं—"हे कृष्णा, रुक्मिणीला घेऊन तू द्वारकेकडे प्रयाण कर. या लोकांचा समाचार आम्ही घेतो. काळजी नको."

इकडे दोन्ही पक्षांची लढाई चालू होती, तर तिकडे रुक्मिणीचे अंग-रक्षक व शिल्लक राहिलेल्या वीरांनी रुक्मिणीला पळवून

नेंल्याची वार्ता भीष्मक, जरासंध, शिशुपाल व त्यांच्या बरोबर असलेल्या सर्व राजांना ऐकवली. ही बातमी ऐकून सर्वांनाच मोठे आश्चर्य वाटले. त्यांनी विचार केला–एवढे अतिरथी महारथी इथे असताना केवढे दु:साहस केले हे श्रीकृष्णाने! काय हा अहंकार?

जरासंधाचे डोळे रागाने लाल झाले आणि तो गर्जून उठला–"एका गोप-पुत्राने जगत्-विजेत्याच्या रूपाने यावे आणि माझा सर्व प्रयत्न हाणून पाडावा! हा मी चाललो आपली सर्व सेना घेऊन त्याच्यावर हल्ला करायला. चला तुम्ही सर्व जण माझ्या मदतीला."

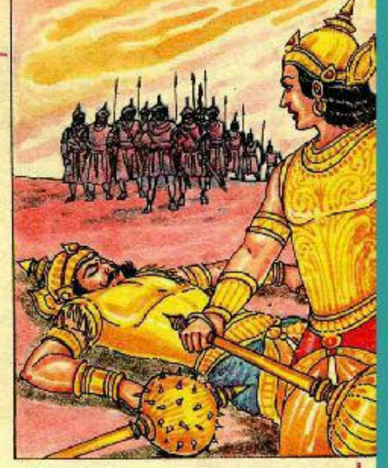
"द्वारकेतील लोकांना समुद्र एकाद्या किल्ल्यासारखा झाला आहे. कृष्णाने त्यात जरी प्रवेश केला तरी त्याचा व त्याच्या साथीदारांचा संहार करून आणि सारी द्वारका उध्वस्त करून रुक्मिणीला परत आणलं तरच माझं नाव जरासंध!" अशी उच्च स्वराने त्याने प्रतिज्ञा केली.

यावर पौंड्रक वासुदेव जरासंधाला थांबवीत म्हणाला–"आम्ही आपले सेवक असताना आपण हे परिश्रम कशासाठी घेत आहात? मी स्वत: जाऊन त्या कृष्णाची खांडोळी करून टाकतो आणि जंगली पक्ष्यांना चांगली मेजवानी देतो! या पृथ्वी-तलावर दोन वसुदेव कसे राहू शकतील? ही चूक सुधारण्यासाठी आणि आपणास आनन्द देण्यासाठी काय नामी संधि चालून आलेली आहे! मला आणखी काय पाहिजे आहे?"

एवढ्यात शिशुपाल एक भारी गदा हाती घेऊन पुढे येत म्हणाला–"थांबा, कोणी ही इथून हलू नका. हा अपमान तर माझा आहे! रुक्मिणीशी लग्न करण्यासाठी मी इथे आलो, अन् इकडे हा प्रकार? हा अपमान मी कधी ही सहन करणार नाही. या गदेच्या एका ठोशा सरशी तो कृष्ण आणि त्याचे सर्व यादव यांचा संहार करून जरासंधाचा प्रिय सेवक म्हणून अपूर्व यश मी प्राप्त करणार! कोण खरा क्षत्रिय दुसऱ्याच्या बायकोवर नजर ठेवतो? या कृष्णाची हीन वृत्ति तर पहा. नाते-गोते नसणाऱ्या पशूंच्या सान्निध्यात वाढलेला हा कृष्ण, त्याच्याकडून याहून काय अपेक्षा करायची? म्हणून कृष्णाचा वध करून रुक्मिणीला परत आणणे हे माझे आद्य कर्तव्य आहे."

यानंतर जरासंध व इतर राजे कवच धारण करून रथावर आरूढ होऊन युद्धाला सज्ज झाले. शंख-ध्वनि झाला, आणि वाजत-गाजत सर्व सेना थाटात द्वारकेच्या रोखाने निघाली.

थोड्याच वेळात हे सर्व लोक रुक्मिणीला घेऊन जाणारा कृष्ण आणि त्याच्या मागे धावणाऱ्या सैन्याजवळ येऊन ठेपले. बल-रामाने आपले यादव-वीरांचे सैन्य परत फिरविले आणि जरासंधाच्या सैनिकां बरोबर युद्ध सुरू केले. यादवांची सेना छोटी होती, तर जरासंधाचे समुद्रासारखे सैन्य! तरी पण थोड्याच वेळात जरासंधाचे बरेच सैनिक मृत्युमुखी पडले. दोन्ही बाजूच्या कसलेल्या वीरांनी द्वंद्व-युद्ध केले. सात्यकी आणि जरासंध यांच्यात तुंबळ युद्ध झाले. चक्रदेव नि अक्रूर यांनी मिळून दंतवक्राशी सामना केला. शिशुपालने एकाच वेळी तीन यादव वीरांशी युद्ध केले.

कृतवर्मा आणि पौंड्रक वासुदेव यांच्यात भीषण युद्ध छिडले.

बलरामाने सर्वात अधिक शत्रूंचा संहार केला. जरासंधाने तर आपली सर्व शक्ति पणाला लावली. शेवटी गदायुद्धात बल-रामाने जरासंधाला बेशुद्ध करून सोडले. ताबडतोब जरासंधाच्या सारथ्याने त्याला रथात बसविले आणि दूर निघून गेला. हे दृश्य पाहून सैन्य ही पळून जाऊ लागले. पळपुट्या सैन्याचा सात्यकीने पाठलाग केला. सात्यकीने जोरात शंख-ध्वनि केला, तो ऐकून कृष्णाच्या लक्षात आलं की जरा-संध हरला. मग कृष्णाने आपला पांचजन्य फुंकला.

कृष्णानें रुक्मिणीचे हरण केल्याची वार्ता जाणून जरासंध वगैरे राजे जेव्हां आपल्या पडावातून बाहेर पडले, तेव्हां राज-महालात असलेल्या रुक्मिलाही ही बातमी समजली. क्रोधावेशाने त्याने आपले पिता व नातेवाईकां समक्ष शपथ घेतली–"युद्धात कृष्णाचा संहार करून रुक्मिणीला परत आणलं तरच या नगरीत पाऊल ठेवीन." मग गद, कैशिक इत्यादि वीरांना बरोबर घेऊन तो युद्धासाठी सज्ज झाला. दक्षिण देशांतील अनेक राजांसह त्याने द्वारकेकडे कूच केले.

त्यांना नर्मदा-तटाकीं समोरून येणारा श्रीकृष्णाचा रथ दिसला. सर्वांना मागे टाकून रुक्मिने अत्यन्त वेगाने आपला रथ पुढे काढला, कृष्णाच्या रथासमोर येऊन त्याने गर्जना केली–"अरे, दुसऱ्याच्या बायकोला पळवून नेणारा तू जाशील कोठें? मी विदर्भ राजाचा पुत्र रुक्मि! आपले प्राण वाचवायचे असतील तर ताबडतोब रुक्मिणीला मुक्त करून माझ्या स्वाधीन कर. नाहींतर हो युद्धाला तयार!" असे आवाहन करीत रुक्मिने कृष्णावर बाणांचा वर्षाव केला.

कृष्णाने लगेचच रुक्मींच्या सारथ्याला मारून टाकले आणि रुक्मिवर बाण सोडायला सुरुवात केली.

रुक्मीची केविलवाणी स्थिति पाहून दक्षिण देशच्या राजांनी आपल्या मित्राला घेरलं आणि श्रीकृष्णा बरोबर लढायला सुरुवात केली. हे सर्व राजे आणि श्रीकृष्ण यांच्या भयंकर युद्ध झालं. थोड्याच वेळात शुद्धीवर आल्यानंतर रुक्मि पुन्हा दुसऱ्या रथावर स्वार होऊन श्रीकृष्णाला भिडला. श्रीकृष्णाने त्याच्या छातीवर तीन बाण सोडले आणि तो पुन्हा बेशुद्ध झाला. जमिनीवर आपल्या भावाला बेशुद्धावस्थेत पडलेला पाहून रुक्मिणी विलाप करू लागली.

श्रीकृष्णाने रुक्मिणीला आलिंगन दिले आणि तिचे सान्त्वन केले. मग श्रीकृष्णाने आपला रथ द्वारकेकडे वळविला.

योग्य इलाज

नजीबाबाद मध्ये ब्रह्मदत्त नावाचा एक तरूण रहात असे. तो आपल्या आजारी आईला घेऊन वैद्याकडे गेला, तेव्हा पुढची खोली अगोदरच आलेल्या रोग्यांनी जवळ जवळ भरून गेली होती.

ब्रह्मदत्त आता तसा चांगला २५ वर्षांचा झाला होता, पण पोटाचा एकही उद्योग स्वतः करण्याची अजून त्याच्यात पात्रता आली नव्हती. अभ्यासातही तो कच्चाच होता. काम करायचा त्याला आळस होता. त्यामुळे वाईट संगतीला लागून तो जुगार खेळे आणि लहानमोठ्या चोऱ्याही करी. अलिकडे काही दिवस जमेल तितक्या लवकर एकादा चांगलासा हात मारून एकदम श्रीमन्त बनायच्या विचारात तो होता.

आईला वैद्याकडे न्यावे लागले, त्याच्या आदल्या दिवशीच ब्रह्मदत्त गावाच्या एका टोकाला असलेल्या तलावाजवळ दबा धरून बसला होता. अंधार पसरण्याच्या वेळी एक माणूस नेमका त्या बाजूला आला. ब्रह्मदत्त चटकन झाडाआडून बाहेर आला अन् त्या माणसाच्या छातीवर सुरा टेकून दरडावून म्हणाला–"मुकाट्याने तुझ्या हातातली थैली दे माझ्या हाती!"

घाबरून तो माणूस बिचारा कापू लागला. थैली एकदम खाली टाकून जिवाच्या भीतीने गावाकडे पळून गेला. त्या थैलीत चार हजार रुपये होते. इतक्या मोठ्या रकमेचं काय करावं हे न सुचल्यानें त्यातले शंभर रुपये काढून घेऊन बाकी रकमेसकट थैली त्याने तिथल्याच एका चिंचेच्या झाडाच्या ढोलीत दडवून ठेवली.

रात्री ब्रह्मदत्त घरी पोचला तर आई थंडीतापाने थरथर कापत होती! हातात पैसे होते म्हणून तो मोठ्या आत्मविश्वासानें

आनन्द पत्की

म्हणाला–"आई तुला चांगला औषधोपचार मिळायला हवा. वैद्याकडे घेऊन जाईन."

याच विचाराने तो दुसऱ्या दिवशी आपल्या आईला वैद्याकडे घेऊन आला. नन्तर आईला वैद्याकडे सोडून थोडा वेळ तो गावातल्या गल्ल्यांतुन फिरत राहिला आणि नंतर वैद्याकडे परत आला. तोपर्यंत सर्व रोगी आपापल्या घरी निघून गेले.

त्याची आई आपले हातपाय झाडत होती आणि वैद्यबुवा तिची नाडी तपासत होते! "वैद्यमहाराज, काय झालं आईला माझ्या?" असे विचारत ब्रह्मदत्त पटकन आईच्या जवळ जाऊन बसला आणि त्याने तिचे दोन्ही हात आपल्या हातात घेतले.

"तू या म्हातारीचा मुलगा होय? बरा वेळेवर आलास. तुझ्या आईच्या अंगात वायूच्या संचार झाला आहे. उलथनं विस्तवात तापवून तिच्या अंगाला डाग द्यायला हवा." वैद्य म्हणाला.

इतक्यात वैद्याचा नोकर तापलेलं उलथनं घेऊन आला. ब्रह्मदत्तने आपल्या आईचे हात आपल्या हातात घट्ट पकडून धरले. परन्तु वैद्याने आईच्या हातावर डाग द्यायच्या ऐवजी ब्रह्मदत्तच्या हातावरच डागले? त्याबरोबर वेदनेने ब्रह्मदत्त जोराने किंचाळला.

"अरेरे, कशी चूक झाली माझ्या हातून! नेमका आयत्या वेळी तुझाच हात मधे आला बघ. डाग बरोबर तुझ्या आईला हातावर बसला असता तर जगली नसती ती?" वैद्य म्हणाला.

हातावरचा डाग अन् आईचा मृत्यु यांमुळे ब्रह्मदत्त जणू वेडाच झाला. त्याने एकदम वैद्याची गर्दन पकडली आणि तो ओरडू लागला–"तू माझ्या आईला मारलंयस. तू वैद्य नाही, मारेकरी आहेस मारेकरी!"

कसेबसे ब्रह्मदत्ताला दूर सारीत वैद्य म्हणाला–"आतापर्यंत मला वाटत होतं की तू फक्त चोरच आहेस, पण आता मला कळून चुकलं की तू खुनीही आहेस. काल तू एका माणसाचं धन लुटलंस, ते धन बिचाऱ्या एका बापाने आपल्या लेकीच्या लग्नासाठी आपली जमीन विकून उभं केलं होतं! आता आपलं लग्न होणं अशक्य, हे ओळखून त्या पोरीने विहीरीत उडी मारून जीव दिला. तिचा अग्नि संस्कार करायला ही जवळ पैसे नसल्यामुळे तो बाप धाई-धाई रडत बसला आहे, कळलं? तू एक लग्न मोडलंस म्हणूनच तुझ्या हाताला हा डाग लागला अन हा डागच तुझ्या आईच्या मरणाला कारण झाला!"

वैद्याच्या तोंडून या गोष्टी ऐकून ब्रह्मदत्ताला आपल्या कृत्याचा पश्चाताप वाटू लागला. जी एक चोरी केली त्याच्या पश्चात्तापाने त्याचे हृदय जळू लागले!

त्याने पटकन उठून वैद्याचे पाय धरले आणि म्हणाला–"त्या मुलीच्या बापाच्या शापानेच माझ्या आईला मृत्युमुखात लोटलं. मी आता खूप मेहनत करून पैसे

कमवीन आणि तुमची फी घेऊन येईन. तेव्हाच माझ्या आईच्या आत्म्याला शांति मिळेल." इतके बोलून तो तेथून बाहेर पडला.

ब्रह्मदत्त बाहेर पडल्याबरोबर त्याची आई उठून बसली अन् वैद्याला म्हणाली– "महाराज, माझा मुलगा चोऱ्या करतो हे मला आत्तापर्यंत माहीतच नव्हतं! आपणच योग्य इलाज करून माझ्या पोराचं हृदय-परिवर्तन केलंत!"

"आपण जो इलाज केला त्याने याचं मन बदलेल की नाही याबद्दल शंकाच होती माझ्या मनात! त्या शंकेमुळेच मी त्याच्या हाताला चांगला चरचरून डाग दिला! आता त्या डागाचा इलाज मी फुकट करीन." हसत हसत वैद्य बोलला.

तोपर्यंत आतल्या खोलीत बसलेला वैद्याचा नातेवाईक बाहेर आला आणि वैद्याला म्हणाला–"हे बरं झालं की ब्रह्मदत्त आईला घेऊन तुझ्याकडे आला तेव्हा 'हाच माझं धन चोरणारा माणूस आहे' असं मी बरोबर ओळखलं. आपण तिघांनी मिळून बनवलेली योजनाही छान सफल झाली. पण ही लग्नाच्या मुलीच्या आत्महत्येची गोष्ट तू कशासाठी घुसडलीस?"

"ब्रह्मदत्तचं मन विरघळावं म्हणून मी ती कल्पित कथा रचली!" असं सांगून वैद्य हसू लागला.

पैशांची थैली घेऊन परत येत असलेल्या ब्रह्मदत्ताने त्यांच्या या गोष्टी ऐकल्या आणि त्यांच्या समोर येत तो म्हणाला– "सर्वांच्या दृष्टीने चोर म्हणून जगण्यापेक्षा मी मरण पत्करीन. माझ्या आईने जिवन्त होऊन माझाही पुनर्जन्म घडवला. मी आजपासून आळशीपणा सोडून खूप मेहनत करून पैसा कमवीन." असं म्हणत पैशांची थैली त्याने वैद्याच्या नातेवाईकांच्या हाती सोपवली.

ब्रह्मदत्ताचं हृदहपरिवर्तन घडलेलं पाहून त्याची आई, वैद्य व त्याचा नातेवाईकही खूप खूप झाले. दोघांनीही हात उचलून त्याला मनापासून आशिर्वाद दिला.

भाग्य

एका गावात दोन म्हातारे रहात असत. त्यांतला एक फार दुष्ट माणूस होता आणि दुसरा फारच सज्जन होता. एका नववर्षदिनी दोघांची भेट झाली.

"अरे, रात्री मी स्वप्नात पाहिलं की माझं भाग्य आकाशातनं माझ्यावर कोसळतंय!" सज्जन म्हातारा सांगू लागला.

"अरे, आश्चर्यच आहे! मीही रात्री माझ्या भाग्याबद्दल स्वप्न पाहिलं! पण माझं भाग्य मात्र जमिनीतून वर आलं!" दुष्ट म्हातारा म्हणाला.

"पाहू, कुणाचं नशीब कसं दिसतंय ते!" असं म्हणून सज्जन म्हातारा आपल्या घरी निघून गेला.

काही दिवस निघून गेले. थंडीचे दिवस संपत आले. सज्जन म्हाताऱ्याने विचार केला–"आजचा दिवस शुभ आहे. शेताचं काम आजच सुरू करावं!" अन् कुदळ-फावडं घेऊन तो आपल्या शेतात गेला आणि त्याने जमीन खोदायला सुरुवात केली. त्याला जमिनीत मोहोरांनी भरलेली कळशी दिसली.

"हा खजिना तर बिच्याऱ्या त्या म्हाताऱ्याचा असणार!" असा विचार करून तो त्या दुष्ट म्हाताऱ्याच्या घरी गेला–"अहो महाराज, तुमचं भाग्य मला सापडलंय पहा! चांगल्या कळशीभरून मोहोरा अन् नाणी आहेत. माझ्या शेतात जाऊन आपला खजिना काढून घ्या बरं का!" असं त्याला सांगून सज्जन म्हातारा आपल्या घरी गेला.

घरी पोचल्यावर प्रथम त्याने सगळी हकीकत आपल्या बायकोला सांगितली अन् म्हणाला–"माझ्या शेतात तुझं धन सापडलंय असं जेव्हा मी त्याला सांगितलं ना, तेव्हा

तो फारच खूश झाला! एव्हाना त्यानं ती कळशी आपल्या घरी सुद्धा नेली असेल बघ!"

"हे तुम्ही फारच चांगलं केलंत हं!" बायकोने कौतुकच केले त्याचे!

इतक्या अवधीत तो दुष्ट म्हातारा सज्जन म्हाताऱ्याच्या शेतात गेला. नुकतीच बन्द केलेली ती जागा सापडायला त्याला कष्ट पडले नाहीत. वरची माती दूर करताच त्याला कळशी मिळाली. मोठ्या आतुरतेने त्याने झाकण काढले, तो काय! कळशीत मोहोरा अन् नाण्यांऐवजी वेटोळं घालून बसलेले साप त्याला दिसले!"

ते पाहून दुष्ट म्हातारा क्रोधाने थरथरू लागला!

"बदमाश, माझ्याशी दगाबाजी केली काय! मी आता चांगलाच धडा शिकवतो बच्चमजीला, जातोस कुठं!" असे म्हणून दुष्ट म्हातारा ती कळशी बन्द करून आपल्या घरी घेऊन गेला.

त्याच रात्री तो दुष्ट या सज्जनाच्या घरी पोचला, शिडी लावून त्याच्या घराच्या छतावर पोचला अन् त्याने धुराच्या चिमणी-तून आत डोकावून पाहिले, सज्जन माणूस चुलीकडे पाठ करून अंग शेकत आडवा झालेला होता. आपल्याला फसवून आरा-मात अंग शेकत पडलेल्या म्हाताऱ्याला पाहताच दुष्टाचा राग पुन्हा भडकून उठला. त्याने हळूच कळशीचे झाकण काढून ती उलटी धरून धुराड्यातून आत सोडून दिली!

पण दुष्टाने विचार केला होता, तसं काहीच घडलं नाही! सापांऐवजी त्या सज्जन म्हाताऱ्याभोवती मोहोरा अन् नाण्यांचा वर्षाव झाला! त्याने मोठ्या खुशीने आपल्या म्हातारीला उठवून म्हटले– "पाहिलंस! माझं स्वप्न खरं झालं, माझं भाग्य आसमानातनं कोसळलं बघ माझ्यावर!"

यानंतर त्या सज्जन म्हाताऱ्याच्या जीवनात दारिद्र्याची छायाही कधी पडली नाही! मोठ्या सुखानं त्याने आपले उर्वरित आयुष्य घालवले.

नोकराची युक्ति

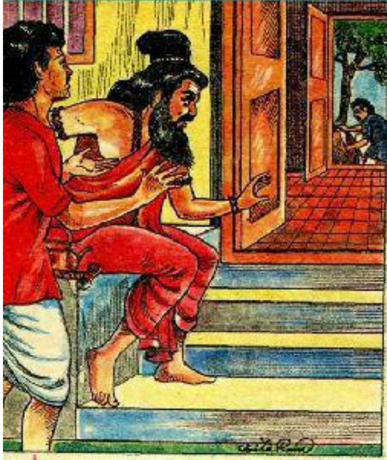
एका गावात एक सामान्य शेतकरी रहात असे. तो ब्रह्मचारी होता, म्हणून त्याने घरकामासाठी एक स्वयंपाकी ठेवला. तो स्वयंपाक करण्यात कुशल होता.

एका वर्षी आंब्याचा सीझन आला. शेतकरी एकदा आपल्या कामावर जात होता, त्याला एक ओळखीचा माणूस भेटला. तो म्हणाला–"फार चांगल्या जातीचे आंबे मी मागवले आहेत. तुला पण दोन फळं देतो, घेऊन जा. खाऊन पहा, काय छान स्वाद आहे!" शेतकऱ्याच्या हाती दोन उत्तम आंबे आले. तो आपल्या घरी आला. स्वयंपाक्याच्या हातात आंबे देत म्हणाला– "ऐक, हे आंबे स्वच्छ करून कापून ठेव. मी थोड्याच वेळात परत येतो." मग तो आपल्या कामासाठी निघून गेला.

स्वयंपाक्याने काळजीपूर्वक आंबे धुऊन स्वच्छ केले, त्यांचे छान तुकडे कापले, आणि त्यांची गोडी चाखण्याच्या इराद्याने एक तुकडा आपल्या तोंडात घातला. आंब्याची चव अपूर्व होती. एकामागून एक त्याने काही तुकडे गट्टं केले.

"आंबे कोणी तरी चोरून नेले असं सांगितलेलं बरं!" असा विचार करून स्वयंपाक्याने शिल्लक राहिलेले तुकडे ही स्वाहा केले नि साली आणि कोया दूर फेकून दिल्या. ताट स्वच्छ करून आता तो मालकाची वाट पाहू लागला.

एकढ्यात शेतकरी आपलं काम संपवून घरी परत येत असताना त्याला वाटेत एक साधु भेटला. साधूला पाहताच शेतकऱ्याच्या मनात विचार आला–आंब्याचे काही तुकडे साधुला ही खायला देऊ या. थोडे पुण्य लाभेल. या विचाराने त्याने साधूशी थोडे बोलणे केले. त्याने जाणून घेतले की साधु दुरून आलेला आहे. मग त्याने साधूला विनंती

केली—"स्वामीजी, माझं घर इथून जवळच आहे. आपण गरीबाच्या घरी याल? दहा मिनिटांहून अधिक आपला वेळ मी घेणार नाही!"

साधूने त्याची विनंती मान्य केली आणि तो शेतकऱ्याच्या घरी गेला. शेतकऱ्याने साधूला ओसरी वर बसवलं आणि आत जाऊन स्वयंपाक्याला विचारलं—"हे बघ, मी एका साधुला बोलवून आणलं आहे. तू आंबे कापून ठेवलेले आहेस न? त्यांना ही काही तुकडे देण्याची माझी इच्छा आहे."

"मी आंबे कापू तर कसे? ही जुनी-पुराणी सुरी पहा बरं, ठिकठिकाणी गंजली आहे." असं म्हणत स्वयंपाक्याने घरातली एक जुनी सुरी मालकाला दाखवली.

"ओह, असं झालं तर! आण, मी सुरीला धार लावतो. घरी आणलेल्या साधूला काही न देता कसं बरं परत पाठवायचं?" असं म्हणत शेतकरी सुरी घेऊन परसात गेला आणि एका दगडावर सुरीला धार लावू लागला.

इतक्यात स्वयंपाकी ओसरीवर आला नि साधूला कानात गुप्तपणे म्हणाला—"स्वामीजी, आपण आमच्या मालकांच्या तावडीत कसे सापडलात? आपण त्यांच्याबद्दल काही ऐकलं नाहीत का?"

"मी या गावात नव्याने आलो आहे. मला त्यांच्या बाबत काहीच माहिती नाही. तुझ्या मालकाला मी यापूर्वी कधीच पाहिलेले नाही!" साधुने उत्तर दिले.

"मग ऐका, आमचे मालक शक्ति-पूजक आहेत. आपणा सारखे साधु दिसले की त्यांना घरी बोलवून आणतात आणि त्यांचे दोन्ही कान कापून घेऊन शक्तिला नैवेद्य दाखवितात. अशा प्रकारे त्यांनी आतापर्यंत अनेकांचे कान कापून घेतले आहेत. जरा कान टवकारून ऐका, सुरीला धार लावत आहेत ते. कान कापत असताना आपणा सारख्यांना अधिक त्रास होऊ नये अशी त्यांची इच्छा आहे हे आपल्या लक्षात येईल." स्वयंपाक्याने साधूला आपल्या मालकाचा परिचय दिला.

हे सर्व जाणून साधु घाबरून तेथून निघाला. थोड्या वेळानंतर शेतकरी सुरी घेऊन आत आला आणि स्वयंपाक्याला म्हणाला—"बघ, आता मी सुरीला छान धार लावली आहे. झटकन आंबे काप. स्वामीजी बाहेर वाट पहात असतील बिचारे!"

स्वयंपाक्याने मालकाला वार्ता दिली—"आंबे कोठे आहेत नि साधु कोठे आहे? आपण इकडे परसात गेलात आणि तिकडे स्वामीजींनी घरात प्रवेश केला आणि दोन्ही आंबे आपल्या झोळीत टाकले नि धूम ठोकली!"

"काय म्हणतोस? साधूने दोन्ही फळं घेतली? एक ही माझ्यासाठी ठेवलं नाही? निदान चव तरी पाहिली असती मी!" शेतकऱ्याने आश्चर्य प्रकट केले.

स्वयंपाकी म्हणाला—"मी त्यांना खूप पुकारलं, पण त्याकडे मुळिच ध्यान न देता त्यांनी पळ काढला."

हे ऐकून शेतकरी तसाच हातात सुरी घेऊन साधूच्या मागे धावला. थोड्याच वेळात त्याला दुरून स्वामी दिसला.

"स्वामीजी, एक क्षण भर तरी थांबाल?" असे म्हणत शेतकऱ्याने आपला सुरीवाला हात वर केला. साधूने मागे वळून पाहिले, शेतकऱ्याच्या हातातील सुरी पाहून घाबरून जाऊन तो अधिक वेगाने पळू लागला.

शेतकऱ्याने ओरडून सांगितले—"स्वामीजी, मला दोन नकोत, कमीत कमी एक तरी द्या मला!"

हे ऐकून तर साधूच्या मनातील भीति अधिकच वाढली. त्याला वाटलं हा दुष्ट कमीत कमी एका कानाची मागणी करीत आहे. त्याच्या तावडीतून सुटण्यासाठी तो आणखी अधिक जोरात पळत सुटला. शेवटी शेतकरी निराश होऊन घरी परतला. आपली युक्ति सफळ झाल्याचे पाहून स्वयंपाकी ही मनातल्या मनात खुश झाला.

महागडा धडा!

रामस्वरूपचा एक लहानसा व्यापार होता. आपल्या गावापासून चार कोसांवरच्या एका शहरात आठवडयातून एकदा बाजार असे. रामस्वरूप त्या बाजारातून माल आणून आपल्या दुकानात विकत असे. एकदा बाजारच्या दिवशी पैशांची थैली घेऊन बाजारासाठी निघाला. पण त्या दिवशीं त्याला निघायला उशीर झाल्याने बाजारसाठी जाणाऱ्या त्या गावच्या भाडयाच्या सर्व गाडया आधीच निघून गेल्या होत्या! आता त्याला प्रश्न पडला की बाजारला पायी जावे की या आठवडयात बाजारला जायचा विचार सोडून द्यावा?

रामस्वरूप विचार करू लागला–आज जर आपण बाजारात जायचं टाळलं तर पुढल्या संबंध आठवडयात आपल्या दुकानात विकायला काही मालच नसेल; अन् त्यामुळे आपले तेवढे नुकसानही होईल! शेवटी काय व्हायचे ते होवो–आपण पायीच बाजारला जावे असा एकदा निर्णय घेतल्यावर त्याने पैशांची थैली कमरेला नीट बांधली आणि शहराच्या दिशेने चालू लागला.

थोडे पुढे गेल्यावर रामस्वरूपचे पाय दुखू लागले अन् वैतागून रस्त्याच्या बाजूच्या एका झाडाखाली तो विसावला!

थोडा वेळ असाच गेला अन् तिकडून एक अनोळखी इसम आला. त्याने विचारले–"कुणीकडे निघाला आहात तुम्ही?"

रामस्वरूपने सांगितले की आपण बाजारात माल खरेदी करायला निघालो होतो, पण दमल्यामुळे जरा झाडाखाली विश्रान्ति घेत आहोत.

त्या अनोळखी माणसानेही आपल्या डोक्यावरचं गाठोडं उतरवलं आणि तोही रामस्वरूपजवळ येऊन बसला. रामस्वरूपला

मीना परांडे

आपादमस्तक एकदा नीट न्याहाळून पहात तो हसून म्हणाला–"माझं नाव गुरुप्रसाद भाई. आपण तर दोघंही व्यापारीच आहोत. फरक इतकाच की मी बाजारात माल विकायला निघालो आहे आणि तुम्ही खरेदी करायला निघाला आहात."

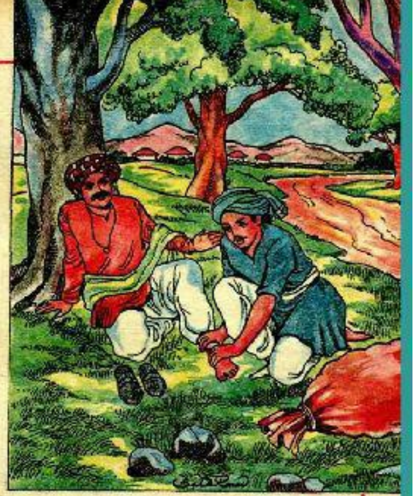
क्षणभर गप्प राहून गुरुप्रसाद म्हणाला–"या वयात असले चालायचे कष्ट न करता तुम्ही एकाद्या नोकराला का नाही बाजारला पाठवत?"

"वा, वा! सध्याच्या काळात नोकरावर विश्वास टाकून चालेल का? अरे, स्वतःच्या बायकामुलांवरही विश्वास ठेवत नाही कुणी आजकाल! मी नाही बाबा कोणावर विश्वास ठेवीत!" रामस्वरूप म्हणाला.

"वा, वा! तुम्ही तर खूप केलीत! या वयात इतकं चालल्यावर पाय का नाही दुखणार? तुम्ही तर मला वडीलधारे आहात. मी तुमचे पाय देऊ चेपून?" असं विचारत गुरुप्रसादने आपले हात पुढे केले.

पण आपले पाय पटकन आखडून घेत रामस्वरूप म्हणाला–"अरे अरे! त्याची काही जरूर नाही एवढी. थोडा वेळ आराम केला की माझा थकवा निघून जाईल."

"असं नका म्हणू तुम्ही! मला काही यासाठी पैसावगैरे नकोय. मी पण एक

व्यापारी आहे ना! दमल्या–भागल्यांची सेवा केल्याने मला आनन्द वाटतो!" असं म्हणूत रामस्वरूप 'नकोनको' म्हणत असतानाही गुरुप्रसाद त्याचे पाय दाबू लागला.

पाय दाबून घेताघेता 'आराम वाटतोय' म्हणून सुखाने रामस्वरूपही गप्प राहिला.

इकडे गुरुप्रसाद अनेक विषयांवर बोलता बोलता पाय दाबत हळूहळू क्रमाक्रमाने रामस्वरूपचे खांदे व डोकेही दाबू लागला. शेवटी मानेच्या शिरा दाबून त्याने रामस्वरूपला बेशुद्ध केले, त्याच्या कमरेचा पैशांचा कसा काढून घेऊन तो तिथून पळून गेला.

थोड्या वेळाने रामस्वरूप शुद्धीवर आला. कंबरेला चाचपून पहातो, तो पैशांचा कसा कुठे आहे? वेड्यासारखा तो सरावैरा धावू लागला. शेवटी जरा दूरवर एका झाडाखाली बसलेल्या गुरुप्रसादला पाहून उडी मारून तो त्याच्याजवळ पोचला आणि म्हणाला–"अरे दुष्टा, दिवसाढवळ्या मला दगा देतोस काय? बोल कुठे आहे माझी पैशांची थैली?" असे म्हणत गुरुप्रसादने त्याचा गळाच धरला!

"आहो, थांबा थांबा! इतकी घाई नका करू. ही घ्या आपली थैली!" असे म्हणत गुरुप्रसादने तो पैशांचा कसा रामस्वरूपच्या हवाली केला!

रामस्वरूपने लगेच पैसे मोजून पाहिले. एक रुपयाही कमी नव्हता झालेला! आश्चर्याने रामस्वरूप म्हणाला–"हा काय खेळ केलास मग?"

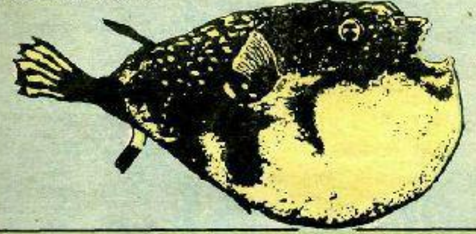
"काही विशेष नाही, मी तुम्हाला एक प्रत्यक्ष धडा शिकवू इच्छित होतो! तुम्ही म्हणालात ना, कि जगात तुम्ही कुणावर विश्वास ठेवत नाही? पण आपण माझ्यासारख्या एका अनोळखी माणसावर विश्वास ठेवलात! होय, की नाही?" गुरुप्रसादने विचारले.

रामस्वरूपने मान हलवून होकार दिला. आता आपलं गाठोडं उचलून डोक्यावर घेत गुरुप्रसाद म्हणाला–"चला, आता निघू या आपण. बुद्धिमान माणसांनी जगातल्या सर्व माणसांकडे असं चोर अन् धोकेबाज म्हणून पाहू नये. तुम्ही म्हणत होता की नोकर आणि नातेवाईकांवरही तुम्ही विश्वास ठेवत नाही. पण अशा स्वभावाच्या तुम्ही माझ्यासारख्या एका परक्या माणसावर विश्वास ठेवून आपले जवळजवळ सगळंच धन गमवायच्या बेतात होता."

आता रामस्वरूपचा थकवा गेला होता. आपली चूक कबूल असल्याचं मानेने सुचवत रामस्वरूप गुरुप्रसादबरोबर शहराकडे चालू लागला.

विषारी माशांची मागणी

माशांमधे सर्वात विषारी मासा पफरफिश. तरीही हा अतिशय स्वादिष्ट असतो. त्यामुळेच जपानमधे याची फार मागणी असते. यासाठी मोठ-मोठ्या हॉटेलांतून याचा विषारी भाग काढून टाकून पदार्थ बनवणारे विशेष प्रकारची कला असणारे स्वयंपाकी नेमले जातात. असे असूनही जपानमधे खाद्यपदार्थांतून विषबाधा होण्याचे मुख्य कारण बहुधा हे पफरफिशच असतात.

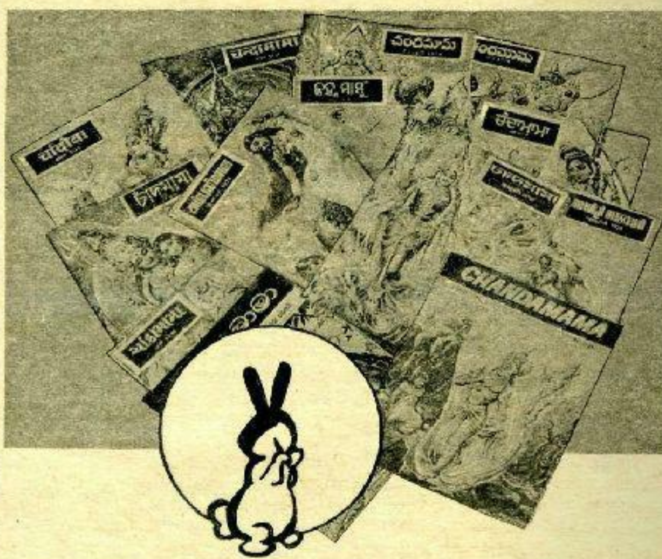
३०,००० अण्डी

वाळवीतली राणीमुंगी दररोज ३०,००० अण्डी घालते. या हिशोबाने आपल्या आयुष्यात ती जवळजवळ पन्नास हजार कोटी पिल्लं जन्माला घालते.

सहारा वाळवंटात रेतीची अनेक मोठमोठी टेकाडे आहेत. त्यातले एक टेकाड जवळजवळ १,४१० फूट उंच व तीन मैल लांब आहे.

CHANDAMAMA

It unfolds the glory of India—both past and present—through stories, month after month.

Spread over 64 pages teeming with colourful illustrations, the magazine presents an exciting selection of tales from mythology, legends, historical episodes, glimpses of great lives, creative stories of today and knowledge that matters.

In 11 languages and in Sanskrit too.

Address your subscription enquiries to:

फोटो जोडनावे चढाओढ :: पारितोषिक रु. ५०

या फोटोंची जोडनावे मे १९८९ च्या अंकात जाहीर केली जातील.

Anant Desai

Anant Desai

★ या फोटोंची युक्त जोडनावे एकेकाच शब्दात किंवा छोटया वाक्यांत असली पाहिजेत. ★ जोडनावे मार्च महिन्याच्या २० तारखेच्या आंत आमच्या पत्त्यावर पोंचती झाली पाहिजेत. ★ आमच्याकडे आलेल्या जोडनावांत सर्वोत्तम ठरतील (दोन्ही जोडनावे धरून) त्यांना रु. ५० चे पारितोषिक दिले जाईल. ★ जोडनावे पोस्टकार्डावर लिहून **चांदोबा फोटो चढाओढ, वडपळणी, मद्रास - २६** या पत्त्यावर पाठवावीत.

जानेवारी महिन्याच्या चढाओढीचा निकाल

पहिला फोटो : **ससुल्या ससुल्या घाबरलास का ?**

दुसरा फोटो : **सोनुल्याच्या पुस्तकात दडलास का ?**

नांव : **कु. विद्या भावे**, मीनल अपार्टमेंट्स्, ए-८, ८८४/७, कर्वे रोड, पुणे - ४११ ००४
